कार्यालय नागपूर महानगरपालिका, नागपूर

श्री छत्रपती शीवाजी महाराज प्रशसकीय ईमारत, दुसरा माळा, 'ए' विंग,
महानगरपालिका मार्ग, सिव्हील लाईन्स, नागपूर-४४०००१

(आकाशचिन्ह परवाना विभाग)

माहिती अधिकार अधिनियम 2005
17 बाबीवरील माहिती
कलम - 4 (1) (ख)

कार्यालयाचे नाव	आकाशचिन्ह परवाना विभाग
पत्ता	श्री छत्रपती शीवाजी महाराज प्रशसकीय ईमारत, दुसरा माळा, 'ए' विंग, महानगरपालिका मार्ग, सिव्हील लाईन्स, नागपूर-४४०००१
कार्यालय प्रमुख	उपायुक्त (महसूल)
शासकीय विभागाचे नावं	आकाशचिन्ह परवाना विभाग
कार्यक्षेत्र	नागपूर शहर (नागपूर महानगरपालिका अधिकार क्षेत्र)
विभागाचे ध्येय धोरण	➢ शहरातील निरनिराळया प्रकारच्या जाहिरात करणाऱ्या फलकांना व त्याचप्रमाणे नाम दर्शविणाऱ्या नाम फलकांना परवानगी देणे. ➢ अनधिकृत जाहिरात फलक ईत्यादी काढण्याबाबत कार्यवाही करणे. (प्रपत्र "अ")
सर्व संबंधित अधिकारी/कर्मचारी	सोबत संलग्न (प्रपत्र "ब")
कार्य/कामाचे स्वरूप	सोबत संलग्न (प्रपत्र "क")
ईमारती व जागेचा तपशील	श्री छत्रपती शीवाजी महाराज प्रशसकीय ईमारत, दुसरा माळा, 'ए' विंग, महानगरपालिका मार्ग, सिव्हील लाईन्स, नागपूर-४४०००१
कार्यालयीन वेळ	सकाळी ९.४५ ते सायंकाळी ६.१५पर्यंत
दूरध्वनी/भ्रमणध्वनी	(प्रपत्र "ड")
साप्ताहिक सुट्टी	रविवार व महिण्याचे सर्व शनिवार आणि ईतर शासकीय सुटटया

RNI No. MAHBIL /2009/31748

सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन राजपत्र

असाधारण भाग एक-अ—मध्य उप-विभाग

वर्ष ८, अंक २६] सोमवार, मे ९, २०२२/वैशाख १९, शके १९४४ [पृष्ठे ४३, किंमत : रुपये २६.००

असाधारण क्रमांक ४४

प्राधिकृत प्रकाशन

महाराष्ट्र जिल्हा परिषदा व पंचायत समित्या, ग्रामपंचायती, नगरपरिषदा, प्राथमिक शिक्षण आणि स्थानिक निधी लेखापरीक्षा अधिनियम यांखालील (भाग चार-ब मध्ये प्रसिद्ध करण्यात आलेले आदेश व अधिसूचना यांव्यतिरिक्त) आदेश व अधिसूचना.

नगर विकास विभाग

मादाम कामा रोड, हुतात्मा राजगुरू चौक,
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२, दिनांक ९ मे २०२२

अधिसूचना

महाराष्ट्र महानगर पालिका अधिनियम, १९४९.

क्रमांक पीएमसी-३०१०/प्र.क्र.३९४/१०/नवि-२२.- ज्याअर्थी, महानगरपालिका क्षेत्रातील आकाश-चिन्हे (स्काय साइन) आणि जाहिरात प्रदर्शित करण्याचे नियमन व नियंत्रण करण्याच्या हेतुने, महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम (१९४९ चा ५९) याचे कलम ४५६ अ चे पोट-कलम (१) यान्वद्वारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासनाने नियम करण्याचा आपला इरादा, **महाराष्ट्र शासन राजपत्र**, असाधारण भाग एक-अ केंद्रिय उपविभाग, दिनांक २१ जून, २०१४ यामध्ये प्रसिध्द केलेली नगर विकास विभागाची अधिसूचना क्रमांक पीएमसी-३०१०/प्र.क्र.३९४/१०/नवि-२२, दिनांक २१ जून,२०१४ याद्वारे जाहीर केला आहे.

आणि ज्याअर्थी, उक्त अधिसूचनेनुसार त्यात नमूद केलेल्या कालावधीत प्राप्त झालेल्या हरकती व सूचना शासनाकडून विचारात घेण्यात आल्या आहेत ;

त्याअर्थी, आता, महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम (१९४९ चा ५९) याची कलमे २४४ व २४५ आणि कलम ४५६ अ चे पोट-कलम (१) यांव्दारे प्रदान करण्यात आलेल्या अधिकारांचा वापर करून, महाराष्ट्र शासन, उक्त कलम ४५६ अ च्या पोट-कलम (२) व्दारे आवश्यक असल्याप्रमाणे, पूर्व प्रसिध्दीनंतर आणि महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियमान्वये प्रदान केलेल्या अधिकारांचा वापर करून, त्याबाबतीत महाराष्ट्र शासनाने आणि महानगरपालिकांनी प्रसिध्द केलेले मुंबई प्रांतिक महानगरपालिका (जाहिरात व फलक नियंत्रण) नियम, २००३ आणि इतर सर्व नियम, आदेश, संलेख यांचे अधिक्रमण करून, महानगरपालिका क्षेत्रातील आकाश-चिन्हे आणि जाहिरात प्रदर्शनाचे नियमन व नियंत्रण करणारे पुढील नियम करीत आहे :—

१. **संक्षिप्त नाव, व्याप्ती आणि प्रारंभ**.— (१) या नियमांना महाराष्ट्र महानगरपालिका [आकाश-चिन्हे (स्काय-साईन) व जाहिरात प्रदर्शित करण्याचे नियमन आणि नियंत्रण] नियम,२०२२ असे म्हणावे.

(२) ते, महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम (१९४९ चा ५९) या अन्वये स्थापन केलेल्या आणि घटीत केलेल्या बृहन्मुंबई महानगरपालिका वगळून सर्व महानगरपालिकांच्या क्षेत्रांना लागू असतील.

(३) ते, तात्काळ अंमलात येतील.

२. व्याख्या.— (क) जाहिरात म्हणजे कोणतीही खाजगी/सार्वजनिक/राज्य सरकार/केंद्र सरकार/ सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम/ शासकीय कंपन्या/शासकीय प्राधिकरणे इत्यादींची जमीन/ इमारत/इमारतीच्या सभोवतालच्या जागा/गच्ची/प्राकारावर/बांधकामे यावर कोणतीही साधने किंवा कोणत्याही रीतीने मांडलेले जसे, उद्‌घोषणा किंवा निर्देश, हे जसे की, शब्द, अक्षर, नमूना (Model), भित्ती पत्रके, जाहिरात फलक, कापडी-फलक, तातुपरत्या कमानी, प्रकाशित चिन्हे, नाम फलक, दिशादर्शक फलक, आकाश चिन्ह, प्लाकार्ड, डिजिटल बोर्ड, एलईडी, एलसीडी, बॅकलिट बोर्ड, निऑन बोर्ड डिसप्ले, ईलेक्ट्रॉनिक डिसप्ले, व्हिडीयो डिसप्ले, लेझर शो/देखावा, फूगे इत्यादी ह्यामधील कोणत्याही प्रकारच्या साधनानी, किंवा माध्यमाद्वारे ग्राहकांना आकर्षित करून किंवा माहिती देऊन व्यावसायिक फायद्याकरिता किंवा प्रसिद्धीकरिता, कोणत्याही रस्त्यावरून, मार्गावरून दिसेल अशा रीतीने मांडलेले निवेदन किंवा प्रदर्शित केलेली कोणतीही कृती यांचा त्यात समावेश होतो. परंतु, ग्राफीटी स्वरुपाची प्रदर्शित आणि महानगरपालिका किंवा कोणतीही सरकारी प्राधिकरणे यांच्याद्वारे (व्यावसायिक लाभाखेरीज) नागरिकांच्या लाभाकरिता प्रदर्शित करण्यात येणारे नागरी संदेश, याद्वारे केलेली कोणतीही निवेदने किंवा प्रदर्शित केलेली कोणतीही कृती, शब्द, हे जाहिरात म्हणून समजण्यात येणार नाही.

(ख) फुग्यावरील जाहिरात म्हणजे गॅस भरून हवेमध्ये तरंगणाऱ्या फुग्यावरील जाहिरात.

(ग) फिरत्या वाहनावरील जाहिरात म्हणजे फिरत्या वाहनावर, साईड पॅनेल, वाहनाच्या पाठीमागे स्टीकर / फलक या माध्यमाद्वारे चिटकवलेली जाहिरात तसेच, एकेरी, दुहेरी किंवा अधिक संख्येने असलेली स्टीकर्स, जाहिरात फलक. सदर जाहिराती जेव्हा वाहन रस्त्यावर धावत असेल तेव्हा दृष्यमान होतील, यामुळे वाहतुकीस तसेच पादचाऱ्यांना अडथळा येणार नाही याची दक्षता घेणे बंधनकारक राहील.

(घ) स्थिर वाहनावरील जाहिरात म्हणजे एकाच ठिकाणी स्थिर असलेल्या वाहनावर, साईड पॅनेल, वाहनाच्या पाठीमागे स्टीकर / फलक या माध्यमाद्वारे चिटकवलेले तसेच, एकेरी, दुहेरी किंवा अधिक संख्येने असलेले जाहिरात फलक. सदर जाहिराती जेव्हा वाहन मोक्याच्या ठिकाणी स्थिर (पार्क) केले असेल अशावेळी रस्त्यावरून दृष्यमान होतील. तथापि, यामुळे वाहतुकीस तसेच पादचाऱ्यांना अडथळा येणार नाही याची दक्षता घेणे बंधनकारक राहील.

(ड) अभिकरण (एजन्सी) म्हणजे वैयक्तिक अर्जदार, नोंदणीकृत धर्मादाय संस्था, पेढी (फर्म), शासकीय/निमशासकीय संघटना, भागीदारी किंवा कंपनी अधिनियम, १९५६ अन्वये विधिसंस्थापित झालेली कंपनी.

(च) कापडी-फलक (बॅनर) म्हणजे कापड किंवा साहित्य ज्यामध्ये सार्वजनिक ठिकाणी प्रदर्शित करण्यासाठी काही जाहिराती किंवा उद्‌घोषणा किंवा लेखी विषय समाविष्ट असतील.

(छ) इमारत म्हणजे घर, आऊट हाऊस, तबेला, छपरी, झोपडी, टाकी (इमारतीमध्ये किंवा इमारतीच्या कोणत्याही भागामध्ये पिण्याचे पाणी साठविण्यासाठी असलेली टाकी वगळून) व अशी इतर प्रत्येक संरचना यांचा समावेश होतो. मग ती चिरेबंदी असो किंवा विटा, लाकूड, माती, धातू किंवा कोणतेही इतर सामान याने बांधलेली असेल.

(ज) बस आश्रय स्थानकांवरील जाहिरात म्हणजे बस आश्रय स्थानाच्या संरचनेवर प्रदर्शित केलेली जाहिरात, ज्यामध्ये कॅन्टीलिव्हर, लॉलीपॉप इत्यादींचा समाविष्ट होत नाही.

(झ) इमारती आवरणावरील जाहिरात म्हणजे बांधकाम चालू असणारी किंवा दुरूस्ती चालू असणारी इमारत, जिच्या परांची वर प्रदर्शित केलेली जाहिरात.

(ञ) कॅन्टीलिव्हर म्हणजे रस्त्याच्या दुभाजकावर किंवा पादचारी मार्गावर / फरसबंदी रस्त्यावर रस्त्याची दिशा / ठिकाणे किंवा जाहिराती प्रदर्शित करण्यासाठी वापरण्यात येणारा एका बाजूकडे आधार दिलेला / बसवलेला आणि आधार न दिलेल्या लांब भागाच्या अन्य बाजूकडे वाहून नेणारा / क्षितिजलंब असणारा लांब गज.

(ट) आयुक्त म्हणजे महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, १९४९ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे.

(ठ) सक्षम प्राधिकारी म्हणजे आयुक्त किंवा पालिका आयुक्तांनी रितसर अधिकृत केलेला महापालिकेचा कोणताही अधिकारी.

(ड) कोरी भिंत (डेड वॉल) म्हणजे जिच्या मध्ये खिडक्या किंवा कोणत्याही इतर खुल्या जागा याद्वारे भंग न झालेली भिंत.

(ढ) महानगरपालिका म्हणजे महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, १९४९ मध्ये नमूद केल्याप्रमाणे.

(ण) सिमाभिंत म्हणजे इमारतीच्या भूखंडाच्या सीमारेषेच्या काठावर उभारलेली भिंत/रचना/खुली जागा/इतर मालमत्ता.

(त) दिशादर्शक फलक म्हणजे जमीन किंवा इमारतीच्या छपराचा कोणताही भाग यावर कोणत्याही बांधकामाचा तट/भिंत, यावर उभारलेल्या बांधकामाचा कोणताही दर्शनी भाग, जो रस्ता, इमारत, पार्क किंवा खाजगी आणि व्यावसायिक अस्थापनानी बनवलेले कोणतेही स्थान (ठिकाण) आणि फलक जे त्यांची कार्यालये किंवा व्यावसायिक निर्गम मार्ग यांची दिशा दाखविण्यासाठी असलेले फलक. शासकीय किंवा निमशासकीय प्राधिकरणे यांनी बसवलेल्या दिशादर्शक फलकांसाठी कोणत्याही प्रकारच्या परवानगीची आवश्यकता भासणार नाही.

(थ) इलेक्ट्रॉनिक प्रदर्शन म्हणजे बांधकामावर बसवलेले इलेक्ट्रॉनिक पद्धतीने संचालित करण्यात येणारे जाहिरात प्रदर्शन, एलईडी/ एलसीडी/न्युऑन साईन इत्यादी.

(द) गंत्री जाहिरात म्हणजे, रस्त्याच्या दोन्ही बाजूस उभारलेल्या गंत्रीवर आणि बहुतकरून रस्त्याच्या कोणत्याही बाजूस असलेल्या धातुच्या पूर्वरचित बध्द स्तंभांच्या भागावर, ज्यावर दिशादर्शक फलक वाहतुकीच्या बाजूकडे तोंड करून व जाहिरातीचा दर्शनी भाग वाहतुकीच्या विरूध्द बाजूकडे तोंड करून, रस्त्याच्या बाजुला असलेल्या त्या स्तंभांच्या सर्वात वरच्या भागास प्रकाश योजना सोडून बसविलेली तथापि, पादचाऱ्यांना अडथळा होणार नाही अशी कायमस्वरूपी कमानीवरील जाहिरात, असा आहे.

(ध) काचेच्या दर्शनी भागावरील जाहिरात म्हणजे कोणत्याही इमारतीच्या/ बांधकामाच्या काचेच्या दर्शनी भागावरील लावलेली किंवा चिटकवलेली जाहिरात.

(न) ग्लो साईन बॉक्स जाहिरात म्हणजे धातुच्या पत्र्याच्या पुढील बाजूस कोणतेही पारदर्शक, अर्धपारदर्शक पडदा बसवून, तिच्या मागील बाजूकडून विद्युत दिव्यांचा उपयोग करून प्रदर्शित केलेली जाहिरात.

(प) ग्राफीटी म्हणजे भिंतीवरील रंगचित्र.

(फ) भूभाडे म्हणजे भोगवटादाराद्वारे कोणत्याही कारणाकरिता वापरण्यात येणाऱ्या जमिनीच्या मालकास इमारतीच्या/ जमिनीच्या मालकास इमारतीच्या/ जमिनीच्या भोगवटादाराद्वारे भाडेपट्टा / भाडेदारी या मार्गाने अदा करण्यात येणारे भाडे.

(ब) जाहिरात फलक म्हणजे जाहिरातीच्या उद्दिष्टाकरिता आणि जनतेला कोणत्याही ठिकाणी आकर्षित करण्याच्या दृष्टीकोनातून माहिती देण्यासाठी, व्यक्ती, सार्वजनिक कामगिरी, विक्रीचा माल इत्यादीची माहिती देण्यासाठी चित्र, शब्द किंवा माहितीसह जमीन, इमारत, इमारतीच्या सभोतालची जागा, गच्ची, प्राकारावर तसेच जमिनीवरील बांधकामाचा कोणताही पृष्ठभाग किंवा कोरी भिंत ह्यावर उभारलेला जाहिरात फलक, त्यामध्ये पारदर्शक स्वरुपाच्या एक किंवा अधिक रंगाचा वापर केलेल्या निऑन बल्ब / दिवे / लाईटस इत्यादींचा वापर केलेल्या जाहिरातीं आणि एलईडी दिव्यांचे कटआऊट्स यांचाही समावेश होतो.

(भ) किऑस्क म्हणजे माहिती प्रदान करण्यासाठी किंवा जाहिरात प्रदर्शित करण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या सार्वजनिक क्षेत्रातील एक लहान रचना, ज्यामध्ये सहसा परस्पर संवादी डिस्प्ले स्क्रीन किंवा स्क्रीन समाविष्ट असतात.

(म) जमीन म्हणजे जिच्यावर बांधकाम करण्यात येत आहे किंवा करण्यात आले आहे किंवा जी पाण्याने आच्छादलेली आहे अशी जमीन (जमिनीपासून मिळणारे फायदे किंवा भू-संलग्न वस्तू किंवा भू-संलग्न असलेल्या कोणत्याही वस्तुशी कायमच्या जखडलेल्या वस्तू आणि विधानमंडळ अधिनियमितीं अन्वये कोणत्याही सडकेवर निर्माण करण्यात आलेला हक्क यांचा समावेश होतो).

(य) लेझर जाहिरात म्हणजे प्रोजेक्टर वापरून जागा / पडदा यांच्या पृष्ठभागावर प्रदर्शित करण्यात येणारी जाहिरात.

(र) अनुज्ञाप्ती म्हणजे या नियमातील तरतुदींचे अनुपालन करण्याच्या अधीन आकाशचिन्ह, जाहिरात उभारण्यास सक्षम प्राधिकाऱ्याने दिलेले प्राधिकारपत्र असा आहे.

(ल) अनुज्ञापन शुल्क म्हणजे, काही सेवांचे अनुपालन करण्याच्या विशेषाधिकारांसाठी किंवा व्यवसायांच्या काही प्रणालीमध्ये व्यस्त होण्यासाठी सरकारी अभिकरणाला (एजन्सी) व्यक्ती किंवा व्यवसायिकाद्वारे अदा करण्यात येणारी रक्कम.

(व) लॉलीपॉप म्हणजे जमिनीवर उभारलेल्या खांबाच्यावरील टोकावर लावलेल्या जाहिरात फलकाचा गोलाकार / चौकोनी तुकडा.

(श) मालक म्हणजे याचा कोणत्याही परिवास्तुच्या संदर्भातील अर्थ, जी व्यक्ती उक्त परिवास्तुचे भाडे घेते ती किंवा जी परिवास्तू भाड्याने दिली असती तर, जिला तिचे भाडे घेण्याचा हक्क असता ती व्यक्ती असा आहे व त्यामध्ये पुढील व्यक्तींचा समावेश होतो :—

(एक) जो मालकाच्यावतीने असे भाडे घेतो तो अभिकर्ता किंवा विश्वस्त ;

(दोन) जो धार्मिक किंवा धर्मादाय प्रयोजनांसाठी असलेल्या कोणत्याही परिवास्तुचे भाडे घेतो किंवा अशी परिवास्तू ज्याच्याकडे सोपवली आहे किंवा तिच्याशी ज्याचा संबंध आहे असा अभिकर्ता किंवा विश्वस्त ;

(तीन) उक्त परिवास्तुचा ताबा घेण्यास किंवा तिचा मालक म्हणून असलेल्या हक्कांचा वापर करण्यास, सक्षम अधिकारिता असलेल्या कोणत्याही मा.न्यायालयाने नेमलेला धारक, समपहर्ता किंवा व्यवस्थापक ;

(चार) सहकारी संस्थांच्या प्रकरणी सदर संस्थेची सर्वसाधारण सभा.

(ष) परवाना म्हणजे कोणतेही आकाश चिन्ह, जाहिरात उभारणे, बसवणे किंवा त्याचे जतन करणे याकरिता महानगरपालिका आयुक्तांची (किंवा आयुक्त, महानगरपालिका यांनी प्राधिकृत केलेला अधिकारी) लेखी परवानगी.

(स) परिवास्तू म्हणजे या संज्ञेत इमारती व कोणत्याही धारणाधिकाराखालील जमिनी यांचा समावेश होतो, मग त्या खुल्या असोत किंवा परिवेष्टित असोत, त्यांच्यावर बांधकाम करण्यात आलेले असो किंवा नसो आणि त्या सार्वजनिक असोत किंवा खाजगी असोत.

(ह) विहित अर्जाचा नमुना म्हणजे आयुक्तांनी विहित केलेला प्रपत्र 'अ' असा संबोधित केलेला नमुना, जो जाहिरात उभारण्याकरिता किंवा प्रदर्शित करण्याकरिता महापालिकेस सादर करावयाच्या परवानगीसाठीचा अर्ज असेल.

(क्ष) खाजगी सडक म्हणजे जी सार्वजनिक सडक नाही अशी सडक.

(त्र) सार्वजनिक सडक म्हणजे, जी आतापर्यंत महानगरपालिकेने समतल केलेली आहे किंवा जिच्यावर फरसबंदी केलेली आहे, खडी टाकली आहे, पाणी वाहून जाण्यासाठी पाट काढलेले आहेत, गटारे केलेली आहेत किंवा जिची दुरुस्ती केलेली आहे अशी कोणतीही सडक आणि महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियमाच्या तरतुदींअन्वये जी सार्वजनिक सडक होते किंवा जी सार्वजनिक सडक म्हणून महानगरपालिकेमध्ये निहित होते, अशी कोणतीही सडक.

(क क) छप्पर म्हणजे मंगलोरी कौले, ॲस्बेस्टॉसचे पत्रे / धातुचे पत्रे किंवा कोणत्याही इतर साहित्याचे पत्रे यांचे छप्पर असणारे बांधकाम तसेच बांधकामावरचे उतरते छप्पर.

(क ख) स्क्रॉलर (लेखपट्टक दर्शी) जाहिरात म्हणजे, जाहिरात प्रदर्शित करणाऱ्या दर्शक पटलावर मुद्रितपट अखंडितपणे आवर्तन पद्धतीने फिरण्यासाठी कळ बसविलेला पेटीच्या आकारातील दर्शक पटल, असा आहे. (मग ती प्रकाश योजना असलेली किंवा नसलेली असेल).

(क ग) समुद्रामुखी बाजू म्हणजे जमिनीपासून दूर आणि खुल्या समुद्राच्या रोखाने असणारी दिशा किंवा बाजू.

(क घ) शो-केस जाहिरात म्हणजे तीन बाजुने बंद केलेली आणि कोणत्याही रस्त्यावरून दिसू शकेल आणि जाहिराती प्रदर्शित करण्यासाठी वापरण्यात येणारी पेटी.

(क ड) पुरस्कर्ता म्हणजे पैसे देऊन किंवा कोणत्याही व्यापारी लाभाशिवाय जाहिरात पुरस्कृत करते अशी व्यक्ती.

(क च) थांबारेषा म्हणजे जेथे सिग्नल परस्परांना छेदतात तेथील नाका पार करण्यापूर्वी जेथे वाहतुकीस थांबावे लागते ती रेषा. सर्वसाधारणपणे, ही रेषा झेब्रा क्रॉसिंगला समांतर रंगवलेली भरीव रेषा असते.

(क छ) आकाश-चिन्ह म्हणजे, कोणतीही जमीन, इमारत, इमारतीच्या सभोवतालच्या जागा, गच्ची, प्राकारावर किंवा संरचना यावरील संपूर्णपणे किंवा अंशतः कोणताही खांब, स्तंभ, प्रमाणभूत चौकट किंवा इतर बाबींचा आधार दिलेला किंवा यांस जोडलेला जाहिरातीच्या, घोषणेच्या किंवा निदेशनाच्या स्वरुपातील कोणताही शब्द, अक्षर, प्रतिमान, चिन्ह, साधन किंवा प्रतिकृती असा असून, असे जे आकाशचिन्ह किंवा ज्याचा कोणताही भाग रस्त्यातील कोणत्याही ठिकाणापासून आकाशात दिसू शकतो ते आकाशचिन्ह, असा आहे व त्यामध्ये असा संपूर्ण खांब, स्तंभ, प्रमाणभूत चौकट किंवा इतर आधार याचा किंवा त्याचा प्रत्येक भागाचा समावेश होतो. 'आकाशचिन्ह' या शब्दप्रयोगात कोणत्याही सडकेवर कोणतीही जाहिरात, घोषणा, किंवा निर्देशन याच्या प्रयोजनासाठी संपूर्णपणे किंवा अंशतः उपयोगात

आणलेला कोणताही वायूगोल, हवाई छत्री किंवा तत्सम इतर साधने यांचाही समावेश होतो. परंतु, त्यांत पुढील गोष्टींचा समावेश होणार नाही :—

(एक) कोणताही ध्वजदंड, स्तंभ, वायूध्वज किंवा वातकुक्कुट, हा कोणताही जाहिराती, घोषणा किंवा निदेशन यांच्या प्रयोजनासाठी संपूर्णपणे किंवा अंशतः योजण्यात किंवा वापरण्यात आला नसेल तर, असा ध्वजदंड, स्तंभ, वायूध्वज किंवा वातकुक्कुट ;

(दोन) एखाद्या रेल्वे कंपनीच्या व्यवसायाशी/कामकाजाशी केवळ संबंधित असलेला व कोणताही रेल्वे, रेल्वे स्थानक, रेल्वे आवार, फलाट किंवा रेल्वे कंपनीच्या मालकीच्या स्थानकाकडे जाणारा पोचमार्ग यांवर किंवा कोणत्याही रस्त्यावर किंवा सार्वजनिक जागेवर पडणार नाही, अशा रीतीने सर्वस्वी रोवलेला, पुर्वोक्तप्रमाणे असलेला कोणताही शब्द, अक्षर, प्रतिमान, चिन्ह, साधन किंवा प्रतिकृती;

(तीन) विकावयाच्या किंवा भाड्याने द्यावयाच्या जमिनीसंबंधी किंवा इमारतीसंबंधी, अशा जमिनीवर किंवा इमारतीवर लावलेली कोणतीही नोटीस;

(क ज) तातपुरत्या कमानी म्हणजे शुभेच्छा देण्यासाठी किंवा जाहिरात प्रदर्शित करण्यासाठी रस्त्यामध्ये उभारलेल्या तातपुरत्या संरचना.

(क झ) गच्ची म्हणजे घर, इमारत यांचे सपाट छप्पर, छप्पर असलेल्या बांधीव जागेचा आकाशाच्या दिशेने उघडा असणारा भाग.

(क ञ) वाहतूक बेट म्हणजे रस्त्यात लोकांना सुरक्षित उभे राहता यावे म्हणून तयार केलेला काहीसा ऊंच असा (भरीव व रंगवलेला) भाग म्हणजे रस्ता आणि रहदारी मार्गावरील जागा तसेच, तिव्र कोनानी परस्पर छेदलेल्या रस्त्यामधील जागा किंवा अरुंद पट्टी.

(क ट) वाहतूक बेट टेहळणी मनोरा म्हणजे लोकांच्या सुरक्षततेसाठी आणि सुरळीत वाहतूक होण्याकरिता निर्माण केलेला/वापरावयाचा मनोरा/संरचना.

(क ठ) त्रिमिती जाहिरात म्हणजे एकामागोमाग एक अशा पद्धतीने फिरणारे त्रिकोणी पॅनेल यामध्ये त्रिकोणी भागाचे तीन दर्शनी भाग एकामागोमाग एक असे दिसतात व त्याद्वारे तीन वेगवेगळे जाहिरातींचे संदेश प्रदर्शित होतात. सदर जाहिरात फलक प्रकाशित किंवा अप्रकाशित असू शकतील.

(क ड) वाहन म्हणजे स्वयंचलित मोटर कार आणि प्रत्येक चाकी असणारे वाहन, जे सार्वजनिक रस्त्यावर चालवण्यासाठी वापरण्यात येते आणि चालवण्यास सक्षम असते यांचा समावेश होईल.

(क ढ) भित्ती चित्र (वॉल पेंटींग) जाहिरात म्हणजे एखाद्या इमारतीच्या भिंतीवर किंवा संरचनेवर किंवा कोणत्याही नागरी संरचनेवर जाहिरात प्रत्यक्षपणे रंगवून त्याद्वारे प्रदर्शित केलेली जाहिरात असा आहे.

(क ण) सायकलींवरील जाहिरात म्हणजे सायकलींवर प्रदर्शित केलेली जाहिरात.

(क त) चौक, चौकाचा मध्य/छेदन बिंदू म्हणजे दोन रस्त्यांच्या मध्य रेषा जेथे एकमेकांना छेदतात असा बिंदू होय. दोन किंवा दोन पेक्षा अधिक रस्ते एकत्रित येत असतील अशा वेळी थांबा रेषा जेथे असतील (वाहतूक सुव्यवस्थित होण्याच्या दृष्टीने) असे मुख्य रस्ते विचारात घेण्यात येतील.

२. या नियमात वापरलेले परंतु व्याख्या न केलेले शब्द व शब्दप्रयोग यांना, अधिनियमाप्रमाणे अनुक्रमे जे अर्थ नेमून दिलेले असतील तेच अर्थ असतील.

३. नवीन जाहिरात फलक उभारणीसाठी परवानगी :— (१) कोणतेही अभिकरण, सक्षम प्राधिकरणाची लेखी स्वरूपातील परवानगी असल्याशिवाय, जाहिरात फलक (होर्डिंग), भित्तीपत्रके, आकाश-चिन्ह (स्काय-साईन), किऑस्क, भित्तीचित्रे (वॉल पेंटींग), फुगे उभारणार नाही, दाखविणार नाही, लावणार नाही, प्रस्थापित करणार नाही किंवा प्रदर्शित करणार नाही. या नियमांमध्ये आणि त्या अधिनियमांच्या तरतुदींमध्ये नमूद केलेल्या सर्व निकषांची पूर्तता करीत असल्याबाबत त्याची खात्री पटल्याखेरीज अशी परवानगी दिली जाणार नाही.

(२) (क) महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियमाच्या कलम ७९ च्या आणि या नियमांच्या तरतुदींना अधीन राहून, महानगरपालिका निविदा मागवून, महानगरपालिका जमिनीवर पोटनियम (१) मध्ये नमूद केलेल्या विभिन्न स्वरूपातील जाहिरात प्रदर्शित करण्यासाठी

परवाना देईल. अशा प्रकरणी आधिच्या सर्व जाहिरात परवानग्यांचा त्यांच्या मंजुरी/मंजुरी कालावधीनुसार विचार करणे आवश्यक राहील. मंजूरी स्तरावर असलेल्या तसेच यापूर्वीच्या कार्यरत परवान्यांच्या बाबतीत पूर्वीच्या नियमांप्रमाणे कार्यवाही करावी. तथापि, नवीन प्राप्त प्रस्तावांवर या नियमांनुसार कार्यवाही करावी. सदर नियम पूर्वलक्षीप्रभावाने लागू होणार नाहीत.

(ख) विद्यमान करार किंवा ज्या दिनांकास हे नियम अंमलात येतील त्या दिनांकापासून ५ वर्षांच्या कालावधीत अस्तित्वातील परवान्याबाबत आयुक्तांनी महानगरपालिकेशी विचारविनिमय करून निर्णय घ्यावा.

(३) (क) आपल्या जमिनीवर किंवा जागेवर जाहिरात प्रदर्शित करण्याची किंवा जाहिरात फलक लावण्याची इच्छा असलेल्या इतर कोणत्याही अभिकरणास, या नियमांमध्ये अंतर्भूत केलेल्या तरतुदींनुसार आणि त्या अधिनियमाच्या संबंधित कलमांन्वये सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून वैध परवाना प्राप्त करता येईल.

(ख) सक्षम प्राधिकारी असा परवाना देताना, या नियमावलीमधील तरतुदी विचारात घेईल.

(४) जर जाहिरातीमध्ये, या नियमाच्या तरतुदींचे अनुपालन होत असेल आणि इमारतीच्या सभोवताली असणाऱ्या मोकळ्या जागेवर जाहिरात उभारलेली असेल व त्याच्यामुळे तेथील रहिवाश्यांना अडथळा येत नसेल किंवा रहिवाशांना वाहनांची ये-जा करण्यास व पार्किंगसाठी अडथळा होत नसेल तर, त्या जाहिरातींसाठी सर्वसाधारपणे परवानगी नाकारली जाणार नाही.

(५) जर ३ महिन्यांच्या आत जाहिरात फलक उभारला नाही तर, दिलेली परवानगी रद्द /रद्दबातल होईल. अर्जदार असलेल्या कोणत्याही अभिकरणास, या बाबतीत निर्धारित कार्यपध्दतीचा अवलंब करून नव्याने अर्ज करता येईल.

(६) जाहिरात प्रदर्शित करण्याच्या प्रयोजनासाठी संरचना उभारण्यात आल्याचे आढळून येईल किंवा वैध परवाना न घेता जाहिरात फलक उभारलेला असेल किंवा जाहिरात प्रदर्शित केलेली असेल तर, असा जाहिरात फलक/जाहिरात,अभिकरणाला कोणतीही सूचना दिल्याशिवाय, काढून टाकण्याची कार्यवाही केली जाण्यास पात्र असेल आणि ते अभिकरणदेखील महानगरपालिकेकडून वेळोवेळी विहित करण्यात येईल असा दंड भरण्यास पात्र ठरेल.

(७) सक्षम प्राधिकाऱ्यास, स्वविवेकानुसार आणि लेखी आदेशाद्वारे, जो कोणताही जाहिरात फलक परवानगी न घेता बसविण्यात आला असेल, असा कोणताही जाहिरात फलक, आकारणी योग्य फीच्या पाच पट इतकी प्रशमन फी आकारून नियमित करता येईल. मात्र, असा जाहिरात फलक किंवा जाहिरात ही, या नियमाच्या तरतुदींनुसार असावी.

(८) जाहिरात फलक रस्ते रूंदीकरणामध्ये काढावा लागल्यास तो फलक योग्य त्या ठिकाणी बाधीत जाहिरातदाराच्या मागणीनुसार सक्षम प्राधिकाऱ्याच्या परवानगीने उभारता येईल. सक्षम प्राधिकाऱ्यामार्फत निर्देशित करण्यात येईल, त्यानुसार अभिकरण (एजन्सी)/ जाहिरातदार फलकाची पुनर्रचना, फेरजुळवणी किंवा त्यांचे स्थानांतरण करेल. जाहिरातदार /अभिकरण (एजन्सी) त्यासाठी कोणत्याही नुकसानभरपाईचा दावा करणार नाही. जाहिरात फलकाची स्थानांतरणाची परवानगी संबंधित सक्षम प्राधिकरणाने देण्याची कार्यवाही करावी. आवश्यक कागदपत्रांची पूर्तता केल्यानंतर आणि कोणत्याही न्यायालयामध्ये कोणताही खटला प्रलंबित नसेल तर स्थानांतरण मंजूर करता येईल. जाहिरात फलक स्थानांतरीत करण्यासाठी येणाऱ्या खर्चाची जबाबदारी जाहिरातदाराची राहील.

(९) नवीन नियम पूर्वलक्षी प्रभावाने लागू होणार नाहीत.

४. **परवानगीची आवश्यकता नसलेल्या जाहिराती :—** रोषणाई केलेल्या जाहिराती आणि आकाश-चिन्ह (स्काय-साईन) वगळता पुढील प्रकारच्या जाहिरातींसाठी सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून परवानगी घेण्याची आवश्यकता नसेलः—

(क) रस्त्यावरून न दिसणारी परिवास्तूच्या आवाराअंतर्गत प्रदर्शित केलेली जाहिरात.

(ख) रेल्वे, राज्य परिवहन यांच्या कामकाजाविषयी आणि रेल्वे, राज्य परिवहनाच्या परिवास्तूंमध्ये प्रदर्शित केलेली परंतु कोणत्याही रस्त्याच्या समोर नसलेली जाहिरात.

(ग) व्यावसायिक परिवास्तूमध्ये चालवण्यात येणाऱ्या व्यापारासंबंधी किंवा व्यवसायासंबंधी,त्या परिवास्तूत किंवा तिच्यावर प्रदर्शित केलेल्या, परंतु कोणत्याही रस्त्याच्या समोर नसलेल्या जाहिराती.

(घ) कोणत्याही परिवास्तूच्या किंवा तीमधील कोणत्याही मालमत्तेच्या विक्रीसंबंधी किंवा ती भाड्याने देण्यासंबंधी त्या परिवास्तूत किंवा तिच्यावर प्रदर्शित केलेल्या जाहिराती.

५. जाहिरात फलक/जाहिरात प्रदर्शित करण्यावरील निर्बंध :–(क) वाहन चालकांच्या डोळ्यावर तिरीप येईल इतक्या प्रखरतेची रोषणाई केलेला जाहिरात फलक प्रदर्शित करण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(ख) दोन किंवा दोनपेक्षा जास्त रस्ते जेथे एकत्र मिळतात अशा ठिकाणी, पोचमार्गाच्या थांबारेषेपासून पुढील / समोरील बाजूस २५ मीटर इतक्या अंतराच्या आत, जमिनीवर उभारलेल्या जाहिरात फलकांची दर्शनी बाजू / जाहिरात प्रदर्शित केलेली बाजू समोर येईल,अशा प्रकारे कोणताही जाहिरात फलक प्रदर्शित करण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(घ) सार्वजनिक खुली जागा म्हणजे मनोरंजनाची मैदाने, क्रीडांगणे, उद्याने, बगिचे यामध्ये कोणताही जाहिरात फलक लावण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(ड) कोणत्याही रस्त्यावर कोणतेही फिरते जाहिरात प्रदर्शनी वाहन उभे करण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(च) पुरातत्वीय, वास्तूशास्त्रीय, सौंदर्यशास्त्रीय आणि ऐतिहासिक व वारसागामी महत्व असलेल्या इमारतींवर कोणताही जाहिरात फलक लावण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(छ) नदी पात्रात, तलावात, कॅनॉल आणि जलाशयांत कोणताही जाहिरात फलक लावण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(ज) तिवरांच्या वनांत, खाडीत किंवा समुद्रात कोणताही जाहिरात फलक (होर्डिंग) लावण्याची परवानगी दिली जाणार नाही. (याबाबत सी.आर.झेड.च्या नियमानुसार कार्यवाही करावी)

(झ) इमारतीच्या प्राकारावर/गच्चीवर जाहिरात फलकाची उंची २० फूटापेक्षा अधिक असता कामा नये.

(ट) रोषणाई केलेल्या/निऑन जाहिरात फलकांच्या (होर्डिंग) बाबतीत, पुढील निर्बंधाचे पालन करण्यात यावे :—

(एक) प्रकाशमानाची मर्यादा ही १ सीडी/सी एम एवढ्या प्रभाव मर्यादेपेक्षा अधिक नसावी. रात्री ११ नंतर रोषणाई चालू ठेवण्यात येऊ नये.

(दोन) निवासी परिवास्तूमधील निऑन (फलक) हे लुकलुकणारे नसावेत.

(तीन) निऑन फलक रात्री ११ वाजता बंद करावेत.

(चार) दृकश्राव्य किंवा चलचित्र डिजीटल जाहिरातींना परवानगी दिली जाणार नाही. एलइडी दर्शक पट (डिस्प्ले) हे केवळ स्थिर चित्री असावेत. किमान दर १० सेकंदानंतर प्रतिमांमध्ये होणारा बदल अनुज्ञेय असेल.

(पाच) एलइडी दर्शक पट (डिस्प्ले) फलकांना विद्युत विभागाच्या (महाराष्ट्र राज्य विद्युत विभाग) व संबंधित पोलीस वाहतूक विभागाच्या परवानगीशिवाय संबंधित प्रकाशीय फलक लावण्यास परवानगी देण्यात येऊ नये.

(ञ) वाहतूक बेटाच्या सभोवती आणि संकेत संगमाच्या (सिग्नल जंक्शन) ठिकाणी पोचमार्गाच्या थांबारेषेपासून पुढील / समोरील बाजूस २५ मीटर इतक्या अंतराच्या आत, जमिनीवर उभारलेल्या जाहिरात फलकांची दर्शनी बाजू / जाहिरात प्रदर्शित केलेली बाजू समोर येईल,अशाप्रकारे कोणताही जाहिरात फलक लावण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(ठ) ज्या जाहिरातींमुळे कोणत्याही परिवास्तूच्या उजेडास किंवा वायूवीजनास अडथळा होईल अशी तेथील रहिवाश्यांची तक्रार आल्यास जाहिरात फलक (होर्डिंग) लावण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(ड) अधिनियमाच्या आणि नियमांच्या इतर तरतुदींना अधीन राहून, कोणत्याही इमारतीच्या निर्गम भिंतीशिवाय अन्य भिंतीवर,वेष्टन निऑन /डिजीटल जाहिरातींव्यतिरिक्त कोणतेही जाहिरात फलक लावण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(ढ) जाहिरात फलकांना रोषणाई करण्यासाठी डिझेल जनित्र संच (जनरेटर) वापरण्याची परवानगी दिली जाणार नाही, कारण त्यामुळे ध्वनिप्रदुषण आणि वायू प्रदुषण निर्माण होते.

(ण) रस्त्याच्या पृष्ठभागावर ४० फुट पेक्षा अधिक उंचीचे जाहिरात फलक उभारले जाणार नाहीत.

(त) पदपथावर आणि सार्वजनिक रस्त्यावर कोणताही जाहिरात फलक किंवा जाहिरात प्रदर्शित करण्यात येणार नाही.

(थ) जेथे पदपथ नसेल तेथे सार्वजनिक रस्त्यावर कोणताही जाहिरात फलक प्रक्षेपित केला जाणार नाही.

(द) एकावर दुसरा याप्रमाणे दोन्ही जाहिरात फलक या नियमावलीतील तरतुदींनुसार असल्याखेरीज परवानगी दिली जाणार नाही.

(ध) भित्ती चित्रणाद्वारे कोणतीही जाहिरात प्रदर्शित करण्याची परवानगी दिली जाणार नाही.

(न) एकत्रित स्वरूपातील जाहिरात फलक या नियमावलीतील तरतुदींनुसार असल्याखेरीज अनुमती दिली जाणार नाही.

(प) जाहिरात फलक पुढील परिस्थितीत लावण्याची परवानगी दिली जाणार नाही :—

(एक) जाणाऱ्या, येणाऱ्या किंवा दोनमार्गी वाहनांना वाहतूक करण्यामध्ये अडवणूक होईल अथवा मार्ग दिसण्यामध्ये अडथळा निर्माण होईल अशा पध्दतीने व अशा ठिकाणी कोणताही जाहिरात फलक लावणे;

(दोन) समुद्र, सुर्योदय किंवा सुर्यास्त पाहण्यासाठी असलेल्या ठिकाणाहून ते पाहण्यासाठी अडथळा निर्माण होईल असा कोणताही जाहिरात फलक लावणे;

(तीन) ज्या इमारतीचे स्थैर्य प्रमाणपत्र (stability certificate) नाही अशा इमारतींवर जाहिरात फलक लावणे;

(चार) ज्या इमारतीबाबत अधिनिमयान्वये किंवा महाराष्ट्र प्रादेशिक व नगररचना अधिनियम, १९६६ अन्वये महानगरपालिका स्तरावर अथवा मा.न्यायालयात कारवाई प्रलंबित असेल किंवा ज्या इमारतीच्या मालकाला कायदेशीररित्या काम थांबवा नोटीस बजावण्यात आली असेल, अशा इमारतीवर जाहिरात फलक लावणे;

(पाच) जी इमारत (अंशतः किंवा पूर्णतः) धोकादायक म्हणून घोषित करण्यात आली असेल अथवा कायद्यान्वये जिला अशा प्रकारची नोटीस बजावण्यात आली असेल,अशी इमारत;

(सहा) ज्यावरील जाहिरातीद्वारे सार्वजनिक नितिमत्ता आणि सभ्यता यांचे उल्लंघन होण्याचा संभव आहे असा जाहिरात फलक लावण्यास परवानगी देण्यात येणार नाही. अशी जाहिरात प्रदर्शित केल्याने सार्वजनिक नितिमत्ता व सभ्यता यांच्या प्रमाणकांचा भंग होईल अशी सक्षम प्राधिकाऱ्याची खात्री झाली तर, जाहिरात फलक काढून टाकण्याबाबतची लेखी सूचना प्राप्त झाल्यानंतर अभिकरण ती जाहिरात तात्काळ काढून टाकील; (दंड संहितेनुसार कायदेशीर कारवाई करण्यात येईल)

(सात) पादचाऱ्यांच्या मार्गामध्ये किंवा त्यांना मार्ग दिसण्यामध्ये अडथळा निर्माण होईल अशा स्वरूपातील जाहिरात;

(आठ) अगोदर लावलेली कोणतीही जाहिरात दिसण्यामध्ये अडथळा निर्माण होईल असा जाहिरात फलक;

(नऊ) जाहिरात फलकावर, परवानाधारकाच्या परवानगी शिवाय फ्लेक्स लावणारे आणि ज्यांचे करीता फ्लेक्स लावले आहे ते, कारवाईस पात्र ठरतील.

६. **जाहिरात फलकाचा आकार, अंतर व उंची याबाबतचे सर्वसाधारण नियम :—**(१) "जाहिरात फलकांचा प्रमाण आकार पुढीलप्रमाणे असेल :—

(एक) १० फुट × २० फुट

(दोन) २० फुट × १० फुट

(तीन) २० फुट × २० फुट

(चार) २० फुट × ३० फुट

(पाच) २५ फुट × २५ फुट

(सहा) ३० फुट × २० फुट

(सात) ३० फुट × ३० फुट

(आठ) ४०फुट × १० फुट

(नऊ) ४० फुट × २० फुट

(दहा) ४०फुट × ३० फुट

(अकरा) ३०फुट × १५ फुट

परंतु, खालील ठिकाणच्या जाहिरातींबाबत सक्षम प्राधिकाऱ्यास वेगवेगळया आकाराच्या जाहिरातींना अनुमती देता येईल,-

(एक) कोरी भिंत,

(दोन) भुयारी मार्गाचे प्रवेशव्दार,

(तीन) पुलावरील कठडे आणि असेच इतर विषम आकाराचे कोनाडे त्याचप्रमाणे समुद्रातील गलबते, तराफे, जलयाने आणि वाहने.

(२) विहित आकाराहून मोठ्या आकाराच्या जाहिरात फलकांना परवानगी देण्यात येणार नाही.

(३) कोणताही जाहिरात फलक दर्शनीय रस्त्याच्या पातळीच्या ४० फुट पेक्षा अधिक उंचीवर उभारता येणार नाही. जाहिरात फलकाची तलीय सूट ही (जमिनीपासून जाहिरात फलकापर्यंत), दर्शनीय रस्त्याच्या पातळीपासून १० फुटापेक्षा कमी नसेल, इतक्या उंचीवर असेल.

(४) इमारतीच्या गच्चीवर जाहिरात फलक लावताना, जाहिरात फलकाची कमाल उंची तलीय सूट सोडून २० फुटापेक्षा अधिक असता कामा नये. तसेच रुंदी उपलब्ध जागेनुसार ठेवता येईल. तथापि, याबाबत महानगरपालिकेकडे नोंदणीकृत असलेल्या महानगरपालिका लायसनप्राप्त संरचना अभियंत्याचे /वास्तुशास्त्रज्ञाचे स्थीरता प्रमाणपत्र जाहिरातदाराने देणे बंधनकारक राहील. याप्रकरणी कोणतीही दुर्घटना झाल्यास त्याची संपूर्ण जबाबदारी संबंधीत जाहिरातदार, शासकीय / महानगरपालिका लायसनप्राप्त संरचना अभियंत्याचे/वास्तुशास्त्रज्ञ व महानगरपालिकेचे वरिष्ठ प्राधिकारी यांची राहील. या नियमावलीच्या आगोदर अस्तित्वात असलेल्या जाहिरात फलकांना हा नियम लागू राहणार नाही.

(५) जाहिरात फलक त्या भूखंडाच्या बाह्य सीमा रेषे बाहेर येता कामा नये.

(६) अशा स्थीरता प्रमाणपत्राचा कालावधी किमान ३ वर्ष एवढा राहील.

(७) जाहिरात फलकाचा तळभाग १० फुट पेक्षा कमी उंचीवर असता कामा नये.

(८) पोचमार्गाच्या थांबा रेषेपासून पुढील / समोरील बाजूस २५ मीटर इतक्या अंतराच्या आत, इमारतीं व्यतिरिक्त जमिनीवर उभारलेल्या जाहिरात फलकांची दर्शनी बाजू / जाहिरात प्रदर्शित केलेली बाजू समोर येईल, अशा प्रकारे कोणताही जाहिरात फलक प्रदर्शित करण्याची परवानगी दिली जाणार नाही".

(९) पाठपोट स्वरूपाच्या आणि 'व्ही' आकाराच्या, प्रमाण आकारातील जाहिरात फलकास परवानगी देता येईल.

(१०) जाहिरात फलकाच्या आधारासाठी असलेली संरचनात्मक चौकट ही फलकाच्या विहित आकाराच्या तुलेनत मोठया आकाराची असणार नाही. कोणताही वृद्धिशील फेरबदल हा, प्रमाणकांविरुध्द जाहिरात फलकाच्या आकारातील वाढ आणि परवान्याच्या अटी व शर्तींच्या भंग असल्याचे मानले जाईल.

(११) या नियमांच्या अगोदर परवानगी दिलेल्या सध्या असलेल्या जाहिरात फलकांच्या बाबतीत, या नियमावलीनुसार अशा फलकांमध्ये काही बदल करावयाचे असल्यास सहा महिन्यांची सवलीतीची मुदत देण्यात येईल व असे फलक नुतनीकरणास नियमानुसार पात्र असतील. (नियम ३ मधील २ (क) (ख) प्रमाणे)

(१२) बस थांब्याच्या वरच्या टोकावर आणि मागील बाजूस, सक्षम प्राधिकारी ठरवील अशा उचित आकाराचे अप्रकाशीत अथवा पार्श्वप्रकाशमान जाहिरात फलक लावण्यास परवानगी देता येईल, तथापि, जाहिरातदारास महानगरपालिकेने निश्चित केलेला जादा आकार/अधिमुल्य भरावे लागेल.

(१३) अप्रकाशीत विशेष जाहिरात संरचना म्हणून तातपुरत्या स्वरूपातील संरचना कुंपणास, जमिनीपासून १० फुट एवढ्या उंचीच्या निर्बंधाच्या अधीनतेने परवानगी देता येईल. त्या जाहिरातीचे क्षेत्र अप्रमाणीकृत असे असेल.

(१४) विद्युत खांब इत्यादींवर प्रदर्शित केल्या जाणाऱ्या (किऑस्क) जाहिराती शहरात सर्वत्र ३ फुट रुंद × ४ फुट उंच इतक्या प्रमाण आकाराच्या आणि जमिनीपासून १४ फुट इतक्या तलीय सूट अंतरावर (बॉटम क्लिअरन्स) असतील.

७. फलकांची संरचनात्मक मांडणी/फलकाची उभारणी :— फलकाची मांडणी किंवा उभारणी सौंदर्यशास्त्रदृष्ट्या आणि शासन किंवा महानगरपालिका लायसन्सप्राप्त संरचना अभियंत्याने मान्य केलेल्या संरचना आराखड्यानुसार तंतोतंत करण्यात येईल. अनुज्ञात फलक -आकारामध्ये सौंदर्यशास्त्रदृष्टया फलक शोभिवंत दिसावा म्हणून सर्व बाजूंनी येथोचित असलेली चौकट समाविष्ट असेल. संरचना

चौकट सुरक्षेच्या-दृष्टीने नोंदणीकृत संरचना अभियंत्याने दिलेल्या आराखड्यानुसार व आवश्यक खांबाच्या आधारावर उभारली जाईल. फलकाचे सर्व खांब आणि फलकाचा पृष्ठभाग सुशोभितपणे आच्छादण्यात येईल.

८. **फलकाची संरचनात्मक मजबुती :—** (क) एखाद्या इमारतीच्या संरचनात्मक मजबुतीच्या दृष्टीने तपासणी करण्यात आल्यावर आणि शासन अथवा महानगरपालिका लायसनप्राप्त संरचना अभियंत्यांकडून अशा संरचना मजबुतीबाबत प्रमाणपत्र सादर करण्यात आल्यानंतर त्या इमारतीवर कोणताही फलक उभारण्यास परवानगी दिली जाईल.

(ख) फलक उभारणाऱ्या अभिकरणास अकल्पित उद्‌भवणाऱ्या दुर्घटनांच्या दायित्वांबाबत आवश्यक तो विमा सादर करावा लागेल.

(ग) जाहिरात फलकामुळे उद्‌भभवणाऱ्या अकल्पीत दुर्घटनेबाबत सर्व दायित्वांची जबाबदारी संबंधीत सक्षम प्राधिकाऱ्याने योग्य ती शहानिशा करून ठरवावी. अशा प्रकरणी संबंधीत जाहिरात फलकाच्या मजबूतीबाबत प्रश्न उद्‌भवल्यास संबंधीत अभिकरणाची जबाबदारी राहील.

९. **जाहिरातीचे अनुज्ञेय रंग :—** फलकावर वापरण्यात येणारे रंग हे, वाहतूक सिग्नलच्या चिन्हांमधील आणि फलकांवरील लाल, पिवळा व हिरवा या रंगांशी कोणतेही साधर्म्य असलेले वाहतूक सिग्नल स्पष्टपणे दिसण्यामध्ये अडथळा होईल अशा ठिकाणी कोणताही फलक लावण्यात येणार नाही.

१०. **जाहिरात फलकाची कमाल उंची :—** (क) जमिनीवर फलक उभारण्यात येईल तेव्हा, फलकाचे टोक म्हणजे त्याची कमाल उंची ही,तलीय सूट अंतर धरून,त्याखालील जमिनीच्या पृष्ठभागपासून ४० फूट पेक्षा अधिक असता कामा नये.

(ख) इमारतीच्या गच्चीवर जाहिरात फलक लावताना, जाहिरात फलकाची कमाल उंची तलीय सूट सोडून २० फुटापेक्षा अधिक असता कामा नये. तसेच ती उंची, भारतीय विमानतळ प्राधिकरणाच्या विमाने उतरवण्याच्या व उड्डाणाच्या कार्यचालन क्षेत्रांच्या आत प्राधिकरणाने घातलेल्या उंचीच्या निर्बंधाच्या अधीन असेल.

(ग) जमिनीवर फलक उभारण्यात येईल तेव्हा, पूलावरून अथवा उड्डाणपुलावरून तो दिसावा म्हणून, जाहिरात फलकाचे टोक म्हणजेच त्याची कमाल उंची ही, ज्या मार्गांवरून दिसणार आहेत त्या पुलाच्या अथवा उड्डाणपुलाच्या रस्त्याच्या पातळीपासून ४० फूट पेक्षा अधिक असता कामा नये.

११. **दोन फलकांमधील किमान अंतर :—** (क) रस्त्याच्या बाजुच्या दोन फलकांमधले किमान अंतर हे १ मीटरपेक्षा कमी असता कामा नये. हे नियम पूर्वलक्षी प्रभावाने लागू होणार नाहीत.

(ख) दोन जाहिरात फलकांमधील अंतर किमान १ मीटर्स असावे म्हणजे रस्त्याच्या /ओळीच्या त्याच एका बाजूच्या जमिनीवरील दोन जाहिरात फलकांमधील अंतर किमान १ मीटर्स असेल. हे अंतर, जाहिरात फलकांच्या बाहेरील कडेपासून मोजण्यात येईल. अंतराबाबतचे नियम हे, फक्त जमीन ते जमीन जाहिरात फलकांसाठी लागू असतील. हे नियम केवळ नविन परवानगी द्यावयाच्या जाहिरात फलकांसाठी लागू असतील. हे नियम महानगरपालिकेच्या जमीन /रस्ता/पादचारी मार्ग/ इतर मालमत्ता यांवर महानगरपालिकेने उभारलेल्या बहुसंख्य लोकहितासाठी, नागरी संदेश निर्देशात्मक चिन्ह (संकेत) इत्यादीकरीता प्रदर्शित करण्यासाठी उभारलेल्या फलक यांच्यासाठी लागू असणार नाहीत.

(ग) पाठपोट (सॅण्डविच) फलकाच्या बाबतीत आणि एका वर एक असलेल्या फलकांसाठी, किमान अंतराचे प्रमाणक लागू असणार नाही.

१२. **फलकाचे प्रक्षेपण :—**(क) परिबद्ध (बिल्ट अप) संरचनेच्या किंवा इमारतीच्या गच्चीवरील फलकाच्या संरचनेस, लोकांच्या सुरक्षिततेच्या प्रयोजनार्थ, संरचना अभियंत्याने दिलेल्या आराखड्यानुसार, पुरोभाग रेषेच्या दोन्ही बाजूला १ मीटर पेक्षा अधिक बाहेर आणण्यास परवानगी देण्यात येणार नाही. सदर अंतर इमारतीच्या किंवा संरचनेच्या डाव्या व उजव्या टोकापासून मोजले जाईल.

(ख) मोकळ्या मैदानाच्या बाबतीत, जर तेथे पदपथ नसेल तर, फलक, सडकरेषेच्या वाहनमार्गापर्यंत पुढे आणण्यास परवानगी देण्यात येणार नाही.

(ग) मोकळ्या मैदानावरील फलक पदपथापर्यंत पुढे आणण्यास परवानगी देण्यात येणार नाही.

१३. **रेल्वेच्या जागेवरील फलक :—** (क) रेल्वेच्या जागेत अथवा स्थानकांमध्ये लावलेल्या किंवा पुढील प्रवर्गात मोडणाऱ्या जाहिराती या नियमांच्या अंतर्गत विनियमन करण्यास पात्र नसतील :—

(एक) रेल्वेने रेल्वेच्या जागेवर अथवा स्थानकांमध्ये लावलेली (त्यांच्या कामकाजासंबंधीची असेल तरी ती), कोणत्याही रस्त्यावरून दिसेल अशी किंवा त्या रस्त्याकडे तोंड करून असेल अशी जाहिरात किंवा भित्तीरंगचित्र, आणि

(दोन) खाजगी किंवा बिगर-रेल्वे अभिकरणाने रेल्वेच्या जागेवर, स्थानकावर अथवा जमिनीवर लावलेली रस्त्यावरून न दिसणारी जाहिरात किंवा भित्तीरंगचित्र.

(ख) रेल्वेच्या जागेवर फलक लावण्यासाठी परवानगी घेण्याकरिता, अभिकरणांस रेल्वे प्राधिकरणाकडून ना-हरकत प्रमाणपत्र मिळविल्यानंतर, विहीत रितीने महानगरपालिकेच्या सक्षम प्राधिकाऱ्याकडे अर्ज करावा लागेल.

(ग) रेल्वे प्राधिकाऱ्यांनी त्यांच्या जागेत लावण्यास परवानगी दिलेले सर्व जाहिरात फलक हे, महानगरपालिकेकडून ना-हरकत प्रमाणपत्र/परवानगी मिळण्याकरिता या नियमांच्या तरतुदीं अनुसार असले पाहिजेत.

(घ) जाहिरात फी साठीची मागणी नोटीस महानगरपालिकेच्या वेळापत्रकानुसार संबंधित जाहिरात अभिकरणास पाठविण्यात येईल. संबंधित रेल्वे प्राधिकरणास अभिकरणाचे नाव, त्यांच्या जागेवर लावावयाच्या फलकाचे ठिकाण, आकार, दिलेला कालावधी व अन्य सर्व तपशील पुरविणे आवश्यक आहे.

(ड) असे असले तरी, कोणत्याही माननीय न्यायालयाच्या निदेशांनुसार अथवा जेथे महानगरपालिकेने फलकांस परवानगी दिलेली नसेल त्याबाबतीत, फलक काढण्याची जबाबदारी रेल्वे प्राधिकरणावर असेल.

१४. **अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या जागेवरील फलक :—** (क) शासकीय, निम-शासकीय- जसे भारतीय आंतरराष्ट्रीय विमानतळ प्राधिकरण, संरक्षण मंत्रालय, सार्वजनिक क्षेत्रातील उपक्रम यांसारख्या अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणांच्या जमिनीवर अथवा जागेवर फलक उभारण्यास इच्छुक असलेल्या अभिकरणांना संबंधित प्राधिकरणाकडून वैध परवाना किंवा ना-हरकत प्रमाणपत्र मिळविणे आवश्यक आहे. संबंधित प्राधिकरण आणि इच्छुक अभिकरणास या नियमांच्या अंतर्गत विनियमन करणे बंधनकारक राहील.

(ख) जाहिरात फी साठीची मागणी नोटीस महानगरपालिकेच्या वेळापत्रकानुसार संबंधित जाहिरात अभिकरणास पाठविण्यात येईल. संबंधित प्राधिकाऱ्यांनी अभिकरणाचे नाव, त्यांच्या जागेवर लावावयाच्या फलकाचे ठिकाण, आकार, दिलेला कालावधी व अन्य सर्व तपशील पुरविणे आवश्यक आहे.

१५. **तरंगत्या फुग्यांद्वारे जाहिराती झळकाविण्याकरिता विशेष मानके :—** खालील शर्तींच्या अनुपालनाच्या अधीनतेने, तरंगत्या फुग्यांच्या माध्यमातुन प्रकाशित किंवा अप्रकाशित जाहिरातींना परवानगी देता येईलः-

(क) इतर जाहिराती दिसण्यामध्ये आड येणार नाही अथवा अडथळा करणार नाही अशा रितीने अभिकरण जाहिरात फुगा प्रदर्शित करील.

(ख) अभिकरण, फुग्याच्या माध्यमातुन उक्त जाहिरात प्रदर्शित करताना कोणतीही आकस्मिक परिस्थिती उद्‌भवल्यास त्याबाबतीत फुग्यावर देखरेख ठेवण्यासाठी आवश्यक ती सर्व व्यवस्था करील.

(ग) अभिकरण, आवश्यक असेल तेव्हा, भारत सरकारच्या नागरी विमानचालन विभागाकडून मिळविलेले ना-हरकत प्रमाणपत्र सादर करील आणि त्यांचे सर्व नियम व विनियम यांचे पालन करील.

(घ) असा जाहिरात फुगा तरंगत ठेवल्यामुळे किंवा त्याबाबतीत वापरण्यात आलेले कोणतेही साहित्य, वायू वा साधन तरंगत ठेवल्यामुळे अथवा उक्त फुगा वा त्याचा कोणताही भाग, वादळ, चुकीची बांधणी, हलगर्जीपणा, अपघात किंवा अन्य कोणत्याही कारणाने पडल्यामुळे अथवा अन्य कारणामुळे कोणत्याही मालमत्तेस किंवा व्यक्तीस झालेल्या कोणत्याही अपघाताबद्दल अथवा कोणत्याही दखापतीबद्दल नुकसानभरपाई देण्यास अभिकरण जबाबदार असेल.

१६. **व्यवसायाच्या ठिकाणी जाहिरात प्रदर्शित करण्याकरिता विशेष प्रमाणके :—** व्यवसायाच्या ठिकाणी प्रकाशित केलेले प्रदीप्त जाहिरात फलक किंवा निऑन-नामफलक यासारख्या जाहिरात फलकांना अधिनियमामध्ये व या नियमांमध्ये निर्धारित केलेल्या तरतुदींनुसार परवानगी दिली जाईल आणि ते विनियमित केले जातील. व्यवसायाच्या ठिकाणी प्रदीप्त जाहिरात फलक आणि प्रकाशित केलेले निऑन-नामफलक यांसारखे जाहिरात फलक प्रदर्शित करण्यास, यापुढे दिलेल्या शर्तींच्या अनुपालनाच्या अधीनतेने तसेच राष्ट्रीय भवन संहितेच्या भाग दहा-जाहिरात फलक व बहिःस्थ जाहिरात संरचना यांच्या अनुपालनाच्या अधीनतेने परवानगी देता येईल. मॉल, बिग बजार, खरेदी केंद्रे (शॉपिंग सेंटर्स), रूग्णालये, बँका, सिनेमागृहे इत्यादिवरील बृहत फलकांवरील बहुविध जाहिरातींबाबत अपवाद देखील करता येईल.

(क) कोणत्याही प्रकाशित फलक वाहतुकीच्या सिग्नलच्या चिन्हापासून १० मीटर एवढ्या समस्तर अंतराच्या आत कोणताही लाल, पिवळा अथवा हिरव्या रंगातील प्रकाशित फलक उभारण्यात किंवा ठेवण्यात येणार नाही. दोन मजल्यांपेक्षा कमी किंवा पदपथाच्या ६ मीटरवर, यांपैकी जी अधिक असेल तेवढ्या उंचीवर पांढऱ्या दिव्याव्यतिरिक्त अन्य रंगाच्या दिव्याने प्रकाशित केलेल सर्व जाहिरात फलक कोणत्याही वाहतूक नियंत्रण फलकाला अथवा सिग्नलला अडथळा येणार नाही, अशा तऱ्हेने प्रदर्शित करण्यात येतील.

(ख) कोणतीही व्यक्ती, एखाद्याजाहिरात फलकातील प्रखर रोषणाईमुळे त्यालगतच्या किंवा आसपासच्या निवासी इमारतींमधील रहिवाशांना त्रास होईल असा कोणताही फलक उभारणार नाही. अशा उभारणीकरिता कोणतीही परवानगी दिलेली असली तरी, तो उभारल्यानंतर लगतच्या किंवा आसपासच्या निवासी इमारतींमधील रहिवाशांना त्रास होईल इतक्या प्रखर रोषणाईचा असल्याबद्दल प्राधिकरणाचे मत झाल्यास, प्राधिकरण विनिर्दिष्ट करील अशा वाजवी कालावधीच्या आत संबंधित जागेचा मालक प्राधिकरणाच्या आदेशानुसार त्यामध्ये यथोचित सुधारणा करील किंवा तो नोटीस देऊन काढून टाकील.

(ग) प्राधिकरणाच्या मते सार्वजनिक सुविधा, आरोग्य व सुरक्षितता यांच्या प्रयोजनार्थ चालू ठेवणे आवश्यक असतील अशा फलकांव्यतिरिक्त कोणतेही विद्युत फलक रात्री ११ नंतर चालू ठेवण्यात येणार नाहीत.

(घ) कोणत्याही इमारतीमध्ये सर्रास प्रवेशास अथवा तेथून निर्गमास अडथळा येईल अशा प्रकारे जमिनीवरील कोणताही फलक उभारण्यात येणार नाही.

(ड) कोणताही प्रक्षेपण फलक अथवा त्याच्या आधाराचा वा चौकटीचा कोणताही भाग त्या भूखंडाच्या सीमा रेषेच्या भिंतीच्या पुढे वाढविण्यात येणार नाही.

(च) व्यवसायाच्या जागेत, त्या ठिकाणी विक्री करावयाच्या उत्पादनांशी अथवा दिल्या जाणाऱ्या सेवेशी संबंधितच जाहिरात लावण्यास परवानगी देता येऊ शकेल.

१७. नवीन (प्रारंभिक) जाहिरात फलकाची परवानगी मिळविण्यासाठीची कार्यपद्धतीः—

(क) कोणत्याही प्रकारचा फलक अथवा जाहिरात अथवा आकाश-चिन्ह अथवा जाहिरात फुगा अथवा किऑस्क इत्यादी उभारण्यास इच्छुक असणारे कोणतेही अभिकरण, त्याबाबत परवानगी मिळविण्यासाठी, प्रति अर्ज विहित संस्करण फी सह,यासोबत जोडलेल्या नमुना-क मध्ये अर्ज करील. सक्षम अधिकाऱ्याने अभिकरणाच्या प्रस्तावित फलकाच्या उभारणी साठी योग्य त्या कागदपत्रांची पडताळणी करून मान्यता दिल्यावर मनपा अभिकरणास सदर फलक परवाना फी चे चलन देईल. त्याचा भरणा अभिकरणाने पंधरा दिवसांच्या आत भरणे बंधनकारक आहे. त्यानंतर मान्यता प्राप्त संरचनेची (स्ट्रक्चर) उभारणी केल्यावर मनपा सक्षम अधिकाऱ्याने तपासणी करून त्याचे स्वीकृत पत्र दिल्यावरच अभिकरणाला सांकेतीक क्रमांक प्रदान करण्यात येईल. त्या सांकेतीक क्रमांकासह सदर अधिकृत संरचनेवर अधिकृत जाहिरात लावता येईल. त्यानंतर अभिकरणास सदर फलकासाठी परवाना (फॉर्म-सी) दिला जाईल. यापैकी कोणत्याही अटींचा भंग झाल्यास सदर प्रस्ताव नोटीस देऊन रद्द करण्यात येईल.

(ख) अर्जासोबत पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतीलः-

(एक) जिच्यावर जाहिरात प्रदर्शित करण्याचे प्रस्तावित असेल त्या जमिनीच्या/इमारतीच्या मालकाकडून घेतलेले ना-हरकत प्रमाणपत्र";

(दोन) ज्या जमिनीवर जाहिरात करावयाची आहे ती जमीन महानगरपालिका, शासन, बंदर विश्वस्त व्यवस्था, महाराष्ट्र गृहनिर्माण व क्षेत्र विकास प्राधिकरण, महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरण इत्यादींसारख्या सार्वजनिक प्राधिकरणांकडून भाडेपट्टयाने देण्यात आलेली असेल तर, पट्टाकाराचे (leassor) ना-हरकत प्रमाणपत्र देखील आवश्यक आहे;

(तीन) इमारतीच्या गच्चीवरील फलकाबाबत, सहकारी गृहनिर्माण संस्थेच्या सर्वसाधारण सभेच्या मान्यतेने दिलेले ना-हरकत प्रमाणपत्र आवश्यक आहे किंवा अन्य बाबतीत इमारतीतील सभासदांपैकी किमान २/३ सहमतीने दिलेले ना- हरकत प्रमाणपत्र आवश्यक असेल.

(चार) सहकारी गृहनिर्माण संस्थेचे ना-हरकत प्रमाणपत्र असेल तर, सहकारी गृहनिर्माण संस्थेच्या सर्वसाधारण सभेच्या बैठकीमध्ये रीतसर मंजूर केलेल्या ठरावाची प्रमाणित केलेली प्रत;

(पाच) प्रस्तावित जाहिरात उभारण्याचे ठिकाण दर्शविणाऱ्या आधारभूत नकाशांच्या संरचना अभियंत्याने साक्षांकित केलेल्या दोन प्रती.

(सहा) प्रस्तावित जाहिरात स्थळाची आखणी व रंगयोजना आणि त्याचे नेमके स्थान दर्शविणारे रेखाचित्र तसेच बाह्य प्रकाश व्यवस्थेसह संगणक निर्मित संकल्पचित्र यांच्या दोन प्रती;

(सात) प्रस्तावित जाहिरात स्थळावरील प्रस्तावित फलकाच्या चिन्हांकनासह त्या स्थळाची १० × ८ इंच आकाराची दोन छायाचित्रे;

(आठ) त्या स्थानामध्ये ४० मीटरच्या आत एकाच रांगेत कोणतीही झाडे किंवा अन्य कोणताही फलक अस्तित्वात असल्याचे, त्यांच्या आकारासह दर्शविणाऱ्या, त्या स्थानाच्या नकाशाच्या २ प्रती;

(नऊ) आवश्यकता असल्यास, पोलीस (वाहतूक) विभागाच्या सक्षम अधिकारी आणि महानगरपालिकेचा उद्यान विभाग यांच्याकडून सक्षम प्राधिकारी ना-हरकत प्रमाणपत्र मागवतील.

(दहा) जेथे जेथे आवश्यक असेल तेथे तेथे, भारत सरकारच्या नागरी विमानचालन विभागाचे ना-हरकत प्रमाणपत्र;

(अकरा) लायसन्स प्राप्त संरचना अभियंत्याने मान्य केलेला संरचनात्मक मांडणी किंवा आराखडा.

(बारा) ज्या इमारतीवर जाहिरात उभारावयाची असेल त्या इमारतीचे, लायसन्सप्राप्त संरचना अभियंत्याचे संरचना-मजबुती प्रमाणपत्र आणि फलकाच्या संरचनेचे संरचना-मजबुती प्रमाणपत्र;

(तेरा) महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियम,२०१७ अन्वये नोंदणी प्रमाणपत्र.(Shop Act Certificate) व सेवा कर नोंदणी प्रमाणपत्र(General Service Tax Certificate)

१८. व्यवसायाच्या जागेत रोषणाई केलेले फलक, प्रकाशित जाहिरात फलक, निऑन फलक इ. माध्यमांतून जाहिरातीस परवानगी मिळविण्याकरिताच्या अर्जासोबत सादर करावयाचे दस्तऐवज :—

(क) व्यवसायाच्या जागेची ना-हरकत प्रमाणपत्र भाडे-पावती किंवा त्या जागेच्या कायदेशीर व प्रत्यक्ष ताब्यासंबंधातील अन्य कोणताही दस्तऐवज किंवा महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियम,२०१७ अन्वये केलेल्या नोंदणी प्रमाणपत्राची प्रत;

(ख) जाहिरात फलकाचा आकार, तसेच त्यांवर प्रदर्शित करावयाच्या मजकुराचा तपशील यांसह त्या फलकाचे रेखाचित्र.

१९. तात्पुरती जाहिरात परवानगीकरिता अर्ज :— (क) तात्पुरती जाहिरात परवानगीकरिता, जसे की फलक, कमानी, पथनाट्यप्रदर्शन, इमारत वेष्टने, जाहिरात फुगे इत्यादींच्या माध्यमातून तात्पुरती जाहिरात करण्याकरिताचा अर्ज, सर्वसाधारणत विहित अशा संस्करण फी सह विहीत नमुन्यात (नमुना-क) सक्षम प्राधिकाऱ्याकडे करावा. तात्पुरत्या जाहिरात फलकासाठी महानगरपालिकेने विनिर्दिष्ट केलेल्या जागांवर तीन दिवसांपेक्षा अधिक नाही व ६'लांबी × ३'उंची किंवा ८'लांबी × ३' उंची किंवा ८'लांबी × ६'उंची पेक्षा अधिक आकाराचे नसलेल्या फलकांनाच परवानगी देण्यात येईल. तसेच तात्पुरती जाहिरात फलकानी अस्तित्वात असलेले कायमस्वरूपी जाहिरात फलक दिसण्यामध्ये अडथळा करता येणार नाही"

(ख) अर्जदार, कार्य अथवा प्रयोजन पूर्ण झाल्यानंतर लगेचच जाहिराती काढून टाकण्याची व्यवस्था करील, जो अवधी सामान्यतः ३ दिवसांपेक्षा अधिक असता कामा नये. तशी माहिती मिळाल्यानंतर,प्रतिभूती ठेवीची रक्कम कोणत्याही शर्तीचा भंग केल्याबद्दल समपहरण केलेली नसेल तर, परत करण्यात येईल.

(ग) फिरती वाहने, स्थिर वाहने व सायकलींवर करण्यात येणाऱ्या जाहिरातींवर विहित शुल्क आकारण्यात यावे.

२०. जाहिरात परवान्यांकरिता शुल्क :— (क) परवाना शुल्क निश्चित करण्याच्या संदर्भात, महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, १९४९ चे ३८६ (२) अंतर्गत, आयुक्त, महानगरपालिकेच्या मंजूरीने वेळोवेळी निश्चित करतील असे परवाना शुल्क जारी करण्यासाठी लागणाऱ्या खर्चाच्या वाजवी मर्यादेपेक्षा जास्त नसावे. जाहिरातीकरिता भाडे आकार, परवाना शुल्क हे अभिकरणांकडून महानगरपालिकेने वेळोवेळी मंजूर केलेल्या दरानुसार गोळा करण्यात येईल. सदरचे परवाना शुल्क आकारामधील वाढ दर ३ वर्षांनंतर चलन वाढ दरानुसार निश्चित करावी. अभिकरण परवानगी संपण्याच्या १० दिवस अगोदर महानगरपालिकेला अग्रीम म्हणून जाहिरात फलक खाजगी जागेवर असल्यास ६ महिन्यांचे परवाना शुल्क आणि महानगरपालिकेच्या जागेवर असल्यास ६ महिन्यांचे भाडे आणि ६

महिन्यांचे परवाना शुल्क आगाऊ प्रदान करतील. तोपर्यंत सदरचे फलक पुढील निर्णय होईपर्यंत कार्यरत राहतील.

(ख) जर शुल्क विहीत करण्यात आलेल्या काळात प्रदान करण्यात आले नाही तर, ३ महिन्यांच्या विलंबाकरिता परवाना शुल्काच्या १० टक्के रकमेइतकी आणि ६ महिन्यांच्या विलंबाकरिता २५ टक्के रकमेइतकी आपसमेळाची रक्कम देय असेल. ६ महिन्यांच्या पुढे होणाऱ्या विलंबाकरिता परवाना रद्द करण्यात येईल.

(ग) अभिकरणाकडून वर्षातील १५ दिवसांच्या कालावधीकरिता, महानगरपालिकेकडून जसजसे निर्देश देण्यात येईल त्याप्रमाणे एखादा नागरी संदेश जो सार्वजनिक हितास्तव प्रक्षेपित करणे अनिवार्य असेल, त्यासाठी जाहीरात फलक रिकामा असल्यास/ नजिकच्या कालावधीत रिकामा होणार असेल, ज्यासाठी कोणतेही शुल्क देय असणार नाही.

(ङ) जाहिरात परवान्याच्या नुतनीकरणाच्या वेळी, अभिकरण, सक्षम प्राधिकरणाचे पृष्ठांकन घेण्याकरिता परवाना सादर करील आणि आवश्यक ते शुल्क रोख रकमेत, प्रदानादेश (पे-ऑर्डर) किंवा दर्शनी धनाकर्ष (डिमांड ड्राफ्ट) किंवा इ-पेमेंट मध्ये प्रदान करील. जर प्रदान धनादेशाच्या स्वरूपात करण्यात आले असेल तर, धनादेश वटल्यानंतरच केवळ परवान्याचे नुतनीकरण करण्यात येईल. वृक्षांचे संवर्धन किंवा महनगरपालिकेच्या पदपथावरील प्रक्षेपण यामुळे प्रतिभूती ठेव अंशतः किंवा पूर्णतः समपहरण केली असेल तर, अशा समपहरणामुळे येणारी तूट ही सुद्धा परवान्याचे नुतनीकरण करण्यापूर्वी, जर तो रद्द करावयाचे ठरवले नसेल तर, भरून काढण्यात येईल.

(च) नवीन जाहिरात फलक उभारताना, जाहिरात फलकाच्या दर्शनी बाजूला महानगरपालिकेच्या पदपथावरील २५ मीटरच्या अंतरापर्यंत अस्तित्वात असलेले वृक्ष राखणे, त्यांचे संवर्धन व संरक्षण महानगरपालिकेमार्फत करण्यासाठी आणि या शर्तींचे निष्ठापूर्वक पालन करण्यासाठी, अभिकरणाने, अस्तित्वात असलेल्या अशा प्रत्येक वृक्षासाठी प्रतिभूती ठेव म्हणून रु.२,५००/- ठेवणे आवश्यक असेल. तसेच जाहिरात फलकाच्या २५ मीटर अंतरातील वृक्ष जर पुनर्स्थापन करायचे असतील तर सक्षम प्राधिकरणाच्या मान्यतेने इतरही जातीच्या वृक्षांची पुनर्स्थापना करता येईल. अशा पुनर्स्थापनेच्या वृक्षासाठी संवर्धन शुल्क रु. २,५००/- प्रत्येक वृक्षासाठी भरणे आवश्यक असेल. "

(छ) जाहिरात अभिकरण (एजन्सी) जर चांगल्या दृश्य मान्यतेसाठी शाखेची छाटणी करून /जाहिरात होर्डिंग समोरील झाडाची छाटणी करण्याची इच्छा ठेवत असतील तर त्यांना उद्यान विभागाकडून ना-हरकत मिळेल. वृक्ष संवर्धन अधिनियमानुसार उद्यान विभाग झाडांच्या छाटनीसाठी विहित शुल्क वसूल करेल.

(ज) महानगरपालिकेत सध्या अस्तित्वात असलेल्या जाहिरात फलकांसमोर उंच जातीची झाडे लावण्याची परवानगी देणार नाहीत.

२१. व्यवयासाच्या जागेवरील नवीन अथवा प्राथमिक जाहिरात यासारख्या इतर जाहिरातींच्या परवान्याकरिता शुल्क व ठेवी :— (क) परवाना मिळाल्यावर,अभिकरण, परवानगी मंजूर झाल्याच्या दिनांकापासून दहा दिवसांच्या आत सक्षम प्राधिकारी ठरवतील त्यानुसार अग्रिम देण्यास पात्र राहील. असे वार्षिक जाहिरात शुल्क प्रदान करण्यासाठी पात्र असेल. अभिकरणास, परवाना मिळाल्यापासून दहा दिवसांचे आत परवाना अटी व शर्तींचे विश्वासाने पालन करण्यासाठी, एका महिन्याच्या जाहिरात शुल्काएवढी रक्कम जमा करावी लागेल. कोणत्याही अटीचा वा शर्तींचा भंग झाल्यामुळे जर, जमा केलेली रक्कम अंशतः किंवा पूर्णतः समपहरण केल्यास, त्यापरिणामी ठेवीमध्ये येणाऱ्या तुटीची १५ दिवसांमध्ये भरपाई करावी लागेल. अशा परवान्याचे नुतनीकरण, परवान्याची मुदत संपण्यापूर्वी १० दिवसांच्या आत, आधीच करण्यात येईल.

(ख) वेष्टने, फुगे, फुगवून केलेल्या जाहिराती, पथनाट्ये (रोड शोज), राजकीय पक्षाकडून दाखविले जाणारे कार्यक्रम, धार्मिक किंवा शैक्षणिक संस्था किंवा वाणिज्यिक आस्थापना, यासारख्या तात्पुरत्या परवान्यांच्या बाबतीत, अभिकरणास उक्त परवाना दिल्यानंतर लगेच, महानगरपालिकेकडून ठरविण्यात आलेले शुल्क आणि ठेवी प्रदान कराव्या लागतील.

२२. परवानाधारक अभिकरणाची कर्तव्ये व जबाबदाऱ्या :— (क) परवानाधारक, संरचना इमारत व जाहिरात फलक हा सौंदर्यशास्त्रदृष्ट्या संकल्पित केलेला, आखणी केलेला व सदैव यथोचितरित्या सुस्थितीत आहे याची खात्री करील. तसेच जाहिरात फलकाची संरचना व जाहिरात फलकाची पाठीमागील बाजू गडद रंगाचा मुलामा देऊन रंगविण्यात येईल.

(ख) अश्लील किंवा कोणतेही इतर घाणेरडे आक्षेपार्ह संदेश प्रदर्शित करणाऱ्या जाहिराती प्रदर्शित करण्यात आलेल्या नाहीत, तसेच तंबाखू उत्पादने यांच्याशी संबंधित असणारे कोणतेही आक्षेपार्ह संदेश किंवा जाहिराती किंवा मद्यविषयक जाहिराती थेट किंवा तशाच प्रकारच्या दुय्यम जाहिराती, जाहिरात फलकावर प्रदर्शित करणार नाहीत (भारतीय दंड संहितेमध्ये व्याख्या केल्याप्रमाणे) याची परवानाधारकाने खात्री करावी.

(ग) जाहिरातफलकामार्फत जाहिरात प्रदर्शित करणारे अभिकरण, अभिकरणाची ओळख पटविणे सोईचे व्हावे यासाठी योग्य त्या

आकारातील त्याच्या नावाची पट्टी आणि जाहिरातफलकाचा त्याला देण्यात आलेला अनुक्रमांक, जाहिरातफलकाच्या कोपऱ्यात दिलेल्या जागेत प्रदर्शित करील किंवा लावील. अभिकरण, परवान्याची मुदत संपण्याचा महिना व वर्षही प्रदर्शित करील.

(घ) सक्षम प्राधिकरणाच्या परवानगी शिवाय फांदया कापणे, झाडे तोडणे, सुबकरित्या कापणे छाटणे यासारख्या अपराधाकरिता महाराष्ट्र (नागरी क्षेत्रे) झाडांचे संरक्षण व जतन अधिनियम, १९७५ मध्ये सुचविलेल्या कोणत्याही दंडात्मक कारवाईबरोबरच सक्षम प्राधिकरण, ठेवीमधील काही भाग किंवा पूर्ण ठेव समपहरण करील आणि त्याबरोबरच अभिकरणाला दिलेली परवानगी आपोआपच रद्द झाल्याचे मानण्यात येईल. दुसऱ्या वेळी प्रतिभूती ठेवीचे अंशतः होणारे समपहरण हे परवानगी आपोआपच रद्द होण्यातही होईल. परंतु धोकादायक फांद्या कापणे किंवा झाडाचा विस्तार कमी करावयाचा असल्यास सक्षम प्राधिकरणाची परवानगी घेणे बंधनकारक असेल

(ङ) परवानाधारकास, दारूची किंवा तंबाखू आणि तंबाखूशी संबंधित उत्पादने यांची कोणतीही जाहिरात प्रदर्शित करण्यास प्रतिबंध करण्यात येत आहे.

२३. जाहिरातीच्या परवान्याचे नुतनीकरण :— (क) अर्जदार अभिकरण, परवान्याच्या नुतनीकरणासाठी दर तीन वर्षानंतर विहीत केलेल्या नमुना "ब" मध्ये, महानगरपालिकेने नेमलेल्या सक्षम प्राधिकरणाकडे अर्ज करील. सक्षम अधिकाऱ्याकडून नुतनीकरणास मान्यताप्राप्त अर्जदारांना जाहिरात फी साठीची मागणी नोटीस अभिकारणास पाठविण्यात येईल. जाहिरात फलक मान्यता मिळाल्यानंतर सक्षम अधिकाऱ्याने विहित कालावधीत नमुना “क” प्रमाणे परवाना देणे बंधनकारक राहील.

(ख) नुतनीकरणाच्या अर्जाबरोबर पुढील दस्तऐवज जोडण्यात येतीलः-

(एक) मिळकतीच्या/जमिनीच्या मालकाच्या/महानगरपालिकेच्या किंवा अन्य सार्वजनिक प्राधिकरणाच्या सक्षम प्राधिकाऱ्याचे ना-हरकत प्रमाणपत्र;

(दोन) कोणत्याही लायसनप्राप्त संरचना अभियंत्याचे संरचना मजबुतीचे (स्थिरतेचे) प्रमाणपत्र;

(तीन) जाहिरातफलकाच्या १०'' × ८'' च्या छायाचित्राच्या दोन प्रती.

(चार) महापालिकेने जाहिरात फलकासाठी दिलेल्या परवाना (फॉर्म-“क”) प्रत.

२४. जाहिरात परवान्याचे हस्तांतरण, परवाना रद्द आणि थकबाकी वसूल करण्याची कार्यपद्धती :— जाहिरात फलकाच्या परवान्याचे सक्षम प्राधिकरणाच्या पूर्ण परवानगीने आणि पुढील बाबीस अधीन राहून, वेळोवेळी महानगरपालिकेने विहित केलेल्या हस्तांतरण शुल्काचे प्रदान केल्यानंतर, हस्तांतरण करता येऊ शकेल :—

(क) अभिकरणाची लेखी संमती, म्हणजे परवानगी/परवान्याचा धारक आणि जमिन मालकी प्राधिकरण/सहकारी संस्था;

(ख) कायदेशीर हस्तांतरणाच्या बाबतीत, मूळ मालकाच्या मृत्युचे प्रमाणपत्र आणि कायदेशीर उत्तराधिकारी किंवा कायदेशीर वारस यांचा पुरावा आणि इतर कायदेशीर वारसांकडून ना-हरकत प्रमाणपत्र;

(ग) इतर सर्व मागणीदारांसाठी क्षतिपूर्ती करण्याबाबत आयुक्तांना शपथपत्र;

(घ) विक्रीव्दारे हस्तांतरणाच्या बाबतीत, विक्रीचे दस्तावेज आणि खरेदीदाराकडून महानगरपालिकेच्या सर्व दाव्यांमधून क्षतिपूर्ती केल्याचे क्षतिपूर्ती बंधपत्र.

(ड) जाहिरात परवाना रद्द करण्याची कार्यपद्धती :— (१) जर अभिकरणास जाहिरात फलकाचा परवाना रद्द करावयाचे असल्यास अभिकरणाने सक्षम अधिकाऱ्याकडे अर्ज करावा. (२) सक्षम अधिकाऱ्याने समक्ष जागेची पाहणी करावी आणि सदरील फलकाबाबत थकबाकी असल्यास अशी थकबाकी भरून घेऊन सदर फलकाचा परवाना रद्द करावा. (३)परवानाधारकाच्या सर्व ठेवी अटींनुसार सक्षम अधिकाऱ्याकडून तात्काळ परत केल्या जातील.

(च) जाहिरात परवाना थकबाकी वसूल करण्याची कार्यपद्धती : (१) जर अभिकरणाची इतर कोणत्याही प्रकारची शुल्क अथवा परवाना फी थकबाकी असल्यास व अभिकरण ते भरण्यास असमर्थ असल्यास अथवा टाळाटाळ करत असल्यास सदर शुल्काची वसुली अभिकरणाच्या मालमत्तेतून किंवा जप्ती करून वसूली करण्याचे अधिकार महानगरपालिका आयुक्तांचे असतील. (२) अशा अभिकरणास किंवा त्या संस्थेस कोणत्याही प्रकारची परवानगी अथवा नुतनीकरण देता येणार नाही, अशा थकबाकीदार अभिकरणाचे नाव काळ्या यादीत टाकण्यात येईल.

२५. अर्ज निकालात काढण्याची कार्यवाही :— (क) अर्ज सादर करतेवेळी, विहित नमुन्यात भरलेल्या अर्जाची व त्यासोबत जोडलेल्या दस्तऐवजांची सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून जो अर्ज स्वीकारील, त्याच्याकडून छाननीपूर्व छाननी करण्यात येईल. जर अर्ज सर्व बाबतीत परिपूर्ण असल्याचे आढळून आले तरच, केवळ तो संस्करण-फीसह स्वीकारण्यात येईल. म्हणून, अर्जदारांना सर्व बाबतीत परिपूर्ण भरलेला अर्ज सादर करणे आवश्यक राहील.

(ख) मिळालेल्या प्रत्येक अर्जाची पोचपावती देण्यात येईल आणि त्यावरील निर्णय, अर्ज मिळाल्याच्या दिनांकापासून १५ दिवसांच्या आत अर्जदाराला सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून लेखी कळविण्यात येईल. विनिर्दिष्ट केलेल्या कालावधीत जर अशा अर्जावरील निर्णय अर्जदारास कळविण्यात आला नाही तर, परवानगी देण्यात आली आहे असे मानण्यात येईल.(Deemed Sanction)

(ग) सक्षम प्राधिकाऱ्याकडून परवानगी देण्यात आल्यावर, नमुना-"क" मधील परवाना देण्यात येईल.

(ड) एखाद्या जाहिरातीकरीता ३ वर्षांहून अधिक होणार नाही इतक्या कालावधीसाठी प्रारंभिक परवानगी देता येईल व नंतर सदर नियमावलीनुसार दर ३ वर्षांनी त्याचे नुतनीकरण करण्यात येईल.

(च) जाहिरात फलकाबाबत कोणतीही तक्रार, आक्षेप, वाद उपस्थित झाल्यास सदर जाहिरातदारास वा संबंधित अभिकरणास सक्षम प्राधिकरणामार्फत लेखी स्वरुपात १५ दिवस मुदतीची नोटीस दिली जाईल. त्यानुसार संबंधित परवानाधारक अभिकरणाचा लेखी खुलासा विचारात घेऊन एक महिन्याच्या आत निर्णय घेणे सक्षम प्राधिकरणावर बंधनकारक राहील.

२६. अपील प्राधिकारी :— (क) सहाय्यक आयुक्तांनी घेतलेल्या निर्णयाविरूद्धचे अपील महानगरपालिका उप आयुक्तांकडे दाखल करण्यात येईल.

(ख) महानगरपालिका उप आयुक्तांनी दिलेल्या निर्णयाविरुद्ध अतिरिक्त आयुक्तांकडे अपिल दाखल करण्यात येईल.

२७. अपीलाकरिताची कार्यपध्दती :— (क) कनिष्ठ प्राधिकरणाचा किंवा यथास्थिती वादकारणाचा आदेश मिळाल्यापासून ३० दिवसांच्या आत, महानगरपालिकेकडून विहित करण्यात येईल अशा अपीलाच्या शुल्कासह अपील दाखल करण्यात येईल.

(ख) अपील प्राधिकाऱ्यास, वाजवी कारणासाठी, त्याच्या स्वेच्छानिर्णयानुसार, अपील दाखल करण्याचा ३० दिवसांपर्यंतचा विलंब, क्षमापित करता येईल.

(ग) अपील प्राधिकारी, शक्यतोवर, दोन आठवड्यांत अपीलावर निर्णय देईल. या कालावधीत जाहिराती कार्यरत राहील.

(घ) अर्जदाराने, त्याच वादकारणासाठी, एकाच वेळी, न्यायालयात दाद मागितली असेल तर, अपील आपोआपच फेटाळण्यात आले असल्याचे मानण्यात येईल.

(ड) कोणत्याही न्यायालयाकडे अपील प्रलंबित असताना, या कालावधीत मा.न्यायालयाने मनाई केली नसल्यास जाहिरात कार्यरत राहतील. जाहिरात फलकाचा मालक किंवा परवानाधारक सक्षम अधिकारी कथित जाहिरातफलकावर मा. न्यायालयाच्या आदेशानुसार कार्यवाही करेल.

२८. संबंधीत प्राधिकरण आणि इच्छूक अभिकरण यांना नियमांत कोणत्याही तरतूदीच्या अर्थ विवरणाबाबत शंका उद्‌भवल्यास/कोणताही बदल करावयाचा झाल्यास अथवा व्यापक स्वरूपाचे बदल करावयाचे झाल्यास त्या बाबतीत शासनाचा निर्णय हा अंतिम असेल.

२९. मा.सर्वोच्च न्यायालय/मा.उच्च न्यायालय आणि इतर न्यायालय यांनी दिलेले आदेश या नियमांपेक्षा वरचढ असतील.

३०. हे नियम १० वर्षांकरीता किंवा भविष्यात नविन नियमावली लागू होईल यापैकी जे प्रथम अंमलात येईल त्या दिनांकापर्यंत अस्तित्वात राहतील.

३१. हे नियम पूर्वलक्षी प्रभावाने लागू होणार नाहीत.

३२. जाहिरातदार/अभिकरण(एजन्सी) तसेच सक्षम प्राधिकारी यांनी महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, महाराष्ट्र मालमत्तेच्या विरुपणास प्रतिबंध करण्याकरीता अधिनियम, १९९५ व इतर संबंधित अधिनियम, नियम, विनियम आणि मार्गदर्शक तत्त्वे यामधील तरतूदींचे पालन करणे बंधनकारक राहील.

३३. जाहिरात लावताना वाहतूकीस तसेच पादचाऱ्यास त्रास होणार नाही, तसेच जाहिरातीच्या संरचनेमुळे कोणतीही दुर्घटना होणार नाही, याबाबत संबंधीत अभिकरणाने(एजन्सी) दक्षता घेणे बंधनकारक राहील. जाहिरातीच्या संरचनेमुळे झालेल्या कोणत्याही

अपघातामुळे झालेल्या जीवित/मालमत्तेच्या नुकसानीस संबंधित अभिकरण जबाबदार राहील.

३४. जाहिरातीमुळे परिसर विद्रुप होणार नाही याची दक्षता संबंधित अभिकरण व सक्षम प्राधिकाऱ्याने घेणे बंधनकारक राहील.

३५. सर्व प्रक्रिया विहित कालावधीत होण्याच्या दृष्टीकोनातून , संपूर्ण प्रक्रिया सुरूवातीपासून अखेरपर्यंत उदा. सर्व अर्ज, शुल्क/रक्कमांचा भरणा आणि पुढील पत्रव्यवहार या बाबी 'वन विंडो' पद्धतीनुसार ऑनलाइन प्रक्रियेने राबविण्यात याव्या.

नमुना अ

अर्जाचा नमुना

(नियम १७ पहा)

(महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियमाचे कलम २४४ पहा)

१. अर्जदाराचे नाव :— ....

२. अभिकरणाचे नाव :— ....

३. दर्जा :— खाजगी मालकीची संस्था/कंपनी/धर्मादाय न्यास/इतर.

४. पत्ता :— ....

....

....

दूरध्वनी क्र. फॅक्स क्र.

५. ज्यासाठी अर्ज केला आहे त्या जाहिरातीचे माध्यम :— प्रकाशित/अप्रकाशित

६. जाहिरातीचा प्रकार :— तात्पुरती/तात्पुरती नसलेली

७. अर्ज केलेल्या जाहिरातीचे स्वरूप :—

८. मोफत निशाण प्रदर्शित करण्यासाठी अर्ज केला आहे का? :— होय /नाही

होय असल्यास,

क) विद्याविषयक/धार्मिक/सामाजिक जनजागृती/आरोग्य/राजकीय/इतर.

ख) कालावधी :— .... पासून .... पर्यंत.

ग) ठिकाण :— एक/अनेक

अनेक असल्यास;-

(एक) ठिकाणांचे क्रमांक :—

घ) मोफत निशाणावरील संदेशाचा मजकूर :— ....

ड) तुम्हाला जो नागरी संदेश दयायचा आहे, त्या नागरी संदेशाचा प्रवर्ग दर्शवा :—

च) न्यासाच्या नोंदणीची छायाचित्रप्रत सोबत जोडली आहे का? :— होय/नाही.

९. मोजमाप :—

मोजमाप	चौ.फुट	चौरस मिटर
लांबी		
रूंदी		
एकूण क्षेत्र		
उंची		

१०. स्थान निश्चयन :—

रस्त्याचे नाव :— ....

- रस्त्याची रूंदी :— ....
- २५ मीटरच्या आतिल असलेल्या जाहिरात फलकांचा क्रमांक :— ....
- रस्त्याच्या प्रत्येक बाजूला २५ मीटरच्या आत असणाऱ्या वृक्षांची संख्या :—.......................................
- वृक्ष तोडण्याची आवश्यकता आहे किंवा कसे? :— होय/नाही.

११. जमीन मालकाचे नाव :— ....

१२. जमीन मालकाचे ना-हरकत प्रमाणपत्र सादर केले आहे का? :— होय /नाही.

१३. नियम १७ (ख) नुसार दस्तऐवज सादर करण्यात आले आहेत किंवा कसे? :— होय/नाही

मी, वर दिलेल्या महाराष्ट्र महानगरपालिका (आकाश-चिन्हे व जाहिरात प्रदर्शन नियमन व नियंत्रण) नियम, २०२२ च्या तरतुदी काळजीपूर्वक वाचल्या आहेत आणि सर्व शर्तीचे अनुपालन केले आहे. मी दिलेली माहिती खोटी असल्याचे आढळून आल्यास, कायद्यानुसार विहित करण्यात येईल अशा दंडात्मक कार्यवाहीसाठी मी पात्र असेन असे मी मान्य करतो.

दिनांकः- अर्जदाराची स्वाक्षरी

पदनाम

केवळ कार्यालयीन वापरासाठी :—

महाराष्ट्र महानगरपालिका (आकाश-चिन्हे व जाहिरात प्रदर्शन नियमन व नियंत्रण) नियम, २०२२ च्या नियम २८ अनुसार अर्ज परिपूर्ण आहे किंवा कसे? :— होय/नाही

(क) नोंदणी क्रमांक :— ....

(ख) संस्करण शुल्क :— ....

(ग) ठेव :— ....

(घ) अर्ज मिळाल्याचा दिनांक :— ....

(ड) बोलावण्याचा दिनांक :— ....

सक्षम प्राधिकाऱ्याची सही

नमुना ब

(नियम २३ पहा)

नुतनीकरणाच्या अर्जाचा नमुना

१	अर्जदाराचे नाव व पत्ता	:	
२	जाहिरातीचा सविस्तर तपशिल	:	
३	ठिकाण	:	
४	मंजूर आकार व प्रकार	:	
५	रोषणाई केलेले (प्रकाशित)/ रोषणाई न केलेले (अप्रकाशित)	:	
६	मागील नूतनीकरण कोणत्या दिनांका पर्यंत केले आहे?	:	
७	नूतनीकरणाचा पुढील कालावधी	:	
८	मंजूर जाहिरात फलकाच्या पुढील नूतनीकरणासाठी मालमत्ता धारकाने ना-हरकत प्रमाणपत्र दिले आहे किंवा कसे?	:	

* नियम २३ (ख) नुसार दस्तऐवज सादर करण्यात आले आहेत/किंवा कसे.

दिनांकः-

अर्जदाराची स्वाक्षरी

नमुना क

[नियम २५(ग)पहा]

(महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियमाचे कलम २४४)

परवाना क्रमांक :—

मेसर्स. ...., राहणार .... यांना, याव्दारे ....पासून .... पर्यंतच्या कालावधीसाठी महाराष्ट्र महानगरपालिका(आकाश-चिन्हे व जाहिरात प्रदर्शित करण्याचे नियमन व नियंत्रण) नियम,२०२२ च्या तरतुदींच्या अनुपालन करण्याच्या अधीनतेने, खाली तपशिलवार दिल्याप्रमाणे आकाश-चिन्ह उभारण्यास प्राधिकार दिले आहेतः—

आकाश चिन्हाचे स्वरूप	आकाश चिन्हाचे ठिकाण	आकाश चिन्हाचा आकार व क्षेत्र	प्रदर्शनाचा कालावधी	
			पासून	पर्यंत

अर्जदाराने महानगरपालिकेने विहित केलेल्या दराने चलन क्रमांक. .... दिनांक ..../........../२०........ द्वारे रूपये .... इतके शुल्क प्रदान केले आहे.

दिनांकः- / /

सक्षम प्राधिकारी

महानगरपालिका.

जोडपत्र – एक

जाहिरात फलक उभारण्याकरिता विनिर्देश

(क) प्रस्तावनाः-

या जोडपत्रात महानगरपालिकेच्या अधिकारक्षेत्रात जाहिरात फलक उभारण्यासंबंधातील विनिर्देश व सविस्तर तपशील दिलेला आहे.

(ख) सर्वसाधारणः-

१. जाहिरात फलक गंजू नये म्हणून त्याला वेळोवेळी रंग देऊन यथोचितरीत्या सुस्थितीत ठेवण्यात यावे. त्याच्या सुरक्षिततेसाठी सर्व सांध्यांची नियतकालाने तपासणी करण्यात यावी.

२. महानगरपालिकेचा परवानगी क्रमांक आणि जाहिरात कंपनीचे नाव ठळक ठशात प्रदर्शित करणे अनिवार्य केले आहे. नवीन रोमन अंकात ही अक्षरे काळ्या रंगाच्या पार्श्वभूमीवर पांढऱ्या रंगाने ६ इंच इतकी मोठी असावीत.

३. जाहिरात फलकांची उभारणी आवश्यक असेल तेथे यंत्राद्वारे उभारणी (साधनांद्वारे)करण्यात यावी आणि कोणताही अपघात होऊ नये यासाठी सर्व सावधगिरीची उपाययोजना करण्यात यावी.

४. जाहिरात फलक उभारल्यामुळे वाहनांच्या व पादचाऱ्यांच्या जाण्यायेण्याच्या,वाहतुकीच्या उपद्रवास किंवा गैरसोयीस प्रतिबंध होण्यासाठी अभिकरण, आवश्यक ती सर्व सावधगिरी घेईल.

(ग) जाहिरात फलकाच्या उंचीची मर्यादा आणि आकारः-

जाहिरात फलक ज्या मार्गांवरून दिसणार आहेत त्या रस्त्याच्या पातळीपासून ४० फूट पेक्षा अधिक उंचीचे जाहिरात फलक उभारले जाणार नाहीत.

(घ) उपद्रव आणि प्रदुषणास प्रतिबंधः-

१. अभिकरण, मालमत्तेचे मालक लगतचे भाडेकरू किंवा भोगवटादार आणि सर्वसामान्य लोक यांना कोणत्याही प्रकारचा उपद्रव किंवा गैरसोय होण्यास प्रतिबंध करण्याबाबत आणि अशा मालमत्तेची कोणतीही हानी व (पाण्याचे)प्रवाह व जलमार्ग यांचे कोणत्याही प्रकारे प्रदुषण होण्यापासून प्रतिबंध करण्यासाठी आवश्यक ती सावधगिरी घेईल.

२. अभिकरण, त्याच्या स्वतःच्या खर्चाने आणि महानगरपालिकेच्या समाधानासाठी कामाची अंमलबजावणी करत असताना, रस्ते,पदपथ,पारगामी निःसारण बांधकामे, किंवा सार्वजनिक किंवा खाजगी मालमत्ता याचे झालेले कोणतेही नुकसान, मग जो काही खर्च असेल तो, भरून देईल.

३. कोणताही जाहिरात फलक, जेथे तो उभारण्यात आला असेल त्या इमारतीच्या जवळच्या किंवा त्या इमारतीमधल्या किंवा त्याच्या लगतच्या मालमत्तेचे कोणतेही दरवाजे आणि/किंवा खिडक्या यांना चिकटून जाहिरात फलक लावता येणार नाही.

४. जाहिरात फलकाची उभारणी केल्यावर आजूबाजूच्या जागेवरील कचरा किंवा अनावश्यक सामग्री, अभिकरणाकडून स्वच्छ करण्यात येईल.

(च) संरचनात्मक विनिर्देशः-

संरचना चौकट सुरक्षेच्या-दृष्टीने संरचना महानगरपालिका मान्यता प्राप्त अभियंत्याने दिलेल्या आराखड्यानुसार व आवश्यक खांबाच्या आधारावर उभारली जाईल.

(छ) विद्युतीकरण :—

विद्युत अभियंत्याकडून विद्युत उपकरणे विद्युत उपकरणाची मांडणी, दिवे व दिव्यांच्या प्रकाशझोताची तीव्रता तसेच विद्युत उपकरणे व दिव्यांचा दर्जा याबाबतचे प्रमाणपत्र सादर करणे आवश्यक राहील.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

प्रियांका कुलकर्णी-छापवाले,
शासनाच्या उप सचिव.

URBAN DEVELOPMENT DEPARTMENT

Madam Kama Road, Hutatma Rajguru Chowk,
Mantralaya, Mumbai 400 032, dated the 9th May 2022.

NOTIFICATION

MAHARASHTRA MUNICIPAL CORPORATIONS ACT, 1949.

No. PMC-3010/C.R.394/UD-22.—Whereas, by the Government of Maharashtra, Urban Development Department, Notification No.PMC-3010/C.R.394/UD-22, Dated 21st June 2014 published in the *Maharashtra Government Gazette*, Extraordinary Part-I-A Central sub division, dated 21st June 2014, announced its intention to make rules, in exercise of the powers conferred by sub-section (*1*) 456A read with a view to regulate and control the display of sky-signs and advertisements in the area of the Municipal Corporation ;

And whereas, the objections and suggestions received pursuant to the said notification within the period mentioned therein have been considered by the Government;

Now therefore, In exercise of the powers conferred by section 244 and 245 read with sub-section (*1*) section 456A of the Maharashtra Municipal Corporation Act (LIX of 1949) and in supersession of the Bombay provincial Municipal corporations (Control of Advertisement and Hording) Rules, 2003 and all others rules, orders, instruments issued by the Government of Maharashtra and municipal Corporation in this regards, exercising powers delegated under the said Act, Government of Maharashtra, hereby after previous publication, as required by sub-section (*2*) of the said section 456A makes the following rules regulating the control of the display of sky–signs and advertisement in the area of the Municipal Corporation, as fallows, namely :—

1. Short title, extent and commencement :— (1) These rules may be called the Maharashtra Municipal Corporations (Regulation and Control of the Display of Sky-signs and Advertisement) Rules, 2022.

(2) They shall apply to the areas of Excluding Mumbai Municipal Corporation of all the Municipal Corporations established and constituted under the Maharashtra Municipal Corporations Act (LIX of 1949).

(3) They shall come into force at once.

2. Definitions :— (1) In this rules, unless the context otherwise requires :—

(a) Advertisement means and includes any device or representation in any manner such as announcement or direction by word, letter, model, sign by means of posters, hoarding boards, banners, temporary arches, illuminated signs, name boards, direction boards, digital boards, sky sign, placard, digital, LED, LCD, Backlit Board, Neon Display, Electronic display, Video Display, Laser Show, Balloons etc., placed on any private/ public/ State Government/Central Government/ Public Sector Undertaking/ Government Companies/Government Authorities etc., Land/spaces around the building/terrace/structures/land surrounding the building/ Parapet visible from any street for the purpose of commercial exploitation or for publicity. However, any display in the form of graffiti and civic messages published by the Municipal Corporation or any Government Authorities (having no commercial Exploitation) for the benefit of the Citizen shall not be considered as an advertisement.

(b) Advertisement on balloons means advertisement on hot air balloons which are filled with gas and floats in the air.

(c) Advertisement on vehicle (Movable) means single, double or multiple advertisement board affixed by means of sticker/boards on vehicle, side panel or behind a vehicles in a manners that advertisement draw visibility while the vehicle is driven on the road. However, care must be taken to ensure that this does not impede traffic as well as pedestrians.

(d) Advertisement on vehicle (Parked) means a single, double or multiple sided board panels mounted on side panel mounted on sides or behind a vehicle in a manner that can draw visibility when the vehicle is parked at strategic location. However, care must be taken to ensure that this does not impede traffic as well as pedestrians.

(e) Agency means an applicant who may be an individual, registered charitable organization, firm, Government-semi Government Organization, partnership or a company incorporated under The Companies Act 1956.

(f) Banner means cloth or any other material, which contains some advertisement or announcement or written matter for display in public place.

(g) Building means a house, out house, stable, shed, hut, tank (except Tank for storage of drinking water in a building or part of building), and every other such structure, whether of masonry, bricks, wood, mud, metal or any other material what-so-ever.

(h) Bus Shelter advertisement means an advertisement displayed on the structure of a Bus Shelter. It does not include cantilever, lollipop, etc.

(i) Building wrap advertisement means an advertisement display on the scaffolding of a building under construction or repair.

(j) Cantilever means a long bar supported/ fixed at one end and carrying load/ vertical support at the other end of long unsupported portion used to hold the structure (portion) erected on the divider of the road or the foot path/ pavement for display of road direction/ places or advertisement.

(k) The Commissioner is as mentioned in The Maharashtra Municipal Corporation Act, 1949.

(l) Competent Authority means Municipal Commissioner or an officer of the Municipal Corporation duly authorized by the Municipal Commissioner.

(m) Dead wall means a blank wall unbroken by windows or any other openings.

(n) Corporation is as mentioned in The Maharashtra Municipal Corporation Act, 1949.

(o) Compound wall means a wall erected at the edge of the plot boundary of the building/structure/ open space/ other property.

(p) Direction Boards means any surface of structure erected on ground or any portion of roof of a building or on or above the parapet/ wall of any structure which indicate a direction to a road, building, park or any site and boards put up by private and commercial establishments to indicate direction to their offices or commercial outlets, etc. Direction boards set up by Government or semi-government authorities will not require any kind of permission.

(q) Electronic Display means electronically operated advertisement display fixed on a structure LED/ LCD/ Neon Sign, etc.

(r) Gantry advertisement means advertisement and affixed on gantry erected across a road and usually fabricated from metal section pillars fixed on either side of a road with a beam shaped section connecting the top of the pillars across the road with advertisement on the face opposite to the direction of traffic and which will not disturb pedestrians.

(s) Glass Facade advertisement means any advertisement which is affixed or pasted to the glass facade of any building/structure.

(t) Glow sign box advertisement means an advertisement displayed on a transparent or translucent sheet of any material mounted on a metal sheet box, illuminated from behind using electrical lamps.

(u) Graffiti means painting on wall.

(v) Ground rent means rent paid under the terms of a lease/ tenancy by the occupier of building/ land to the owner of land on which it is used for any purpose by the occupant.

(w) Hoarding means any structure erected on Land, Space around the building, Terrace, Parapet

on dead wall with characters, letters or illustrations applied thereto and displayed in any manner whatsoever, out of doors, for purpose of advertising or to give information with a view to attract the public to any place, persons, public performance articles of merchandise whatsoever and also include advertisement by using neon bulbs/ lamps/ lights, which flash and appear in synchronized manner in one or more different colors and also cutouts with LED lights.

(x) Kiosk means a small structure in a public area used for providing information or displaying advertisement, often incorporating an interactive display screen or screens.

(y) Land means land which is being built upon or is built upon or covered with water.(benefits to arise out of land, things attached to the earth or permanently fastened to anything attached to the earth and rights created by legislative enactment over any street).

(z) Laser advertisement means advertisement displayed on surface of the premises/screen by using laser projector.

(aa) License means the documents issued by the Competent Authority to authorize and erect a sky-sign, advertisement within the provisions of these guidelines.

(ab) License Fees refers to an amount of money paid by an business to a government agency for the privilege of performing a certain service or engaging in a certain line of business.

(ac) Lollypop means round/square piece of advertisement board at the end of the pole erected from ground.

(ad) Owner when used in reference to any premises, means the person who receives the rent of said premises or who would be entitled to receive the rent there of, if the premises were let and include:

(*i*) Agent or trustee who receive such rent on account of owner

(*ii*) Agent or trustee who receive such rent on account of or is entrusted with or concerned for any premises devoted to religious or charitable purpose; and

(*iii*) A receiver, sequester, or manager appointed by any Hon'ble court of competent Jurisdiction to have the charge of or to exercise the rights of an owner of the said premises.

(*iv*) In case of Co-operative society, a General Body of the society.

(ae) Permit means written permission of The Municipal Commissioner (or any officer authorized by Municipal Commissioner) to erect, fix or retain any sky sign.

(af) Premises means buildings and lands of any tenure whether open or enclosed, whether built on or not and whether public or private.

(ag) Prescribed Application Form means a format prescribe by the Commissioner at Appendix-A on which an application for permission to erect and display of any advertisement is to be made to the Corporation.

(ah) Private Street means a street which is not a Public Street.

(ai) Public Street means any street heretofore leveled, paved, metaled, channeled, severed or repaired by the Corporation or any street which became Public Street under any of the provision of the Maharashtra Municipal Corporation Act, 1949 or which vests in the Corporation as Public Street.

(aj) Rooftop means the structure having roof of Mangalore Tiles, asbestoses/ metal sheets or any other material sloping roof of the structure.

(ak) Scroller Display Advertisement means a box type display with rollers for scrolling a display of looped printed sheet which displays advertisements.(Illuminated or Non illuminated)

(al) Seaward Side means the direction or side away from land and toward the open sea.

(am) Show Case Advertisement means a case covered from three sided and visible from any street, used for display of advertisements.

(an) Sponsor means a person who sponsors the advertisement either by payment or without

any commercial exploitation.

(ao) Stop line means the line at which the traffic must stop before crossing the junction at signal intersection. Usually this is a solid line painted parallel to the Zebra Crossing.

(ap) Sky- Sign means any word, letter, model, sign, device or representation in the nature of an advertisement, announcement or directions supported on or attached to any post, poles, standard framework or other support wholly or in part upon or over any land, building , surrounding the open space of building, terrace, parapet or structure which, or any part of which sky sign, is visible against the sky from some point in any street and includes all and every part of any such post, pole (s) standard frame work or other support. The expression "sky-sign" shall also include any balloon, parachute, or other similar device employed wholly or in part for the purposes of any advertisement, announcement or directions or over any street but shall not include :

(*i*) Any flag staff, pole, vane or weathercock, unless adopted or used only or in part for the purpose of any advertisement, announcement or direction.

(*ii*) Any word, letter, model, sign, device or representation as aforesaid relating exclusively to the business of a railway company and placed wholly upon or over a railway, railway station, yard, platform or station approach belonging to a railway company, and so placed that it cannot fall into any street or public place.

(*iii*) Any notice of land or building to be sold, or let, placed upon such land or buildings.

(aq) Temporary Arches means temporary structures erected across the road for greeting of personalities or for display of advertisement.

(ar) Terrace means the flat roof of a house, building, open to sky portion of the constructed place having rooftop.

(as) Traffic Island means a traffic island which is a solid or painted object on a road that channels traffic. It can also be a narrow strip of island between roads that intersect at an acute angle.

(at) Traffic Island Watch Tower means a tower/ structure created for the use of safety and security of the public and smooth movement of traffic.

(av) Tri-Vision Advertisement (or 'Tri-Ads') means an advertisement hoardings/ board that use rotating triangular panels in a synchronized manner such that the three faces of the triangular section are seen one after the other displaying three different advertising messages.

(au) Vehicle shall include Auto motor cars, and every wheeled conveyance which is used or capable of being used on a public street.

(aw) Wall painting Advertisement means an advertisement displayed by painting it directly on the wall or structure of a building or any civil structure.

(ax) Advertisement On Bicycle means advertisement displayed on Bicycles.

(ay) Chowk, Center Point Or Intersection Of Chowk means the place where two or more roads intersects each other, on the main road where a stop line is defined for smooth flow of traffic.

2. The words and expressions used but not defined herein shall have the respective meaning as assigned to them under the Act.

3. New Permission for erection of new advertisement :— (1) No agency, without permission in writing from the Competent Authority, shall erect, exhibit, fix, retain or display any advertisement by means of hoarding, posters, sky signs, kiosks, wall paintings, wall stickers, balloons etc.. Such permission shall not be granted, unless fulfilling all the norms and the provisions mentioned in these rules and the provisions contained in the Act in this regards.

(2) (a) Subject to the provisions of section 79 of the Act, and these rules, Corporation shall permit advertisement by various means mentioned in sub-rule (1) on Municipal lands by inviting tenders. Such matter all previous advertising licenses will need to be considered according to their approval / approval period. In case of approval level as well as previous working licenses, action

should be taken as per previous rules. However, newly received proposals should be acted upon in accordance with these rules. These rules will not apply retrospectively.

(b) The Commissioner should take a decision in consultation with the Corporation regarding the existing agreement or the existing license within a period of 5 years from the date on which these rules come into force.

(3) (a) Any other Agency desirous the display of advertisement or erect the hoardings on their land or premises shall have to obtain a valid license from the competent authority as per the provisions contained in these rules and under the relevant sections of the Act.

(b) The competent authority while granting such license shall take into account the provision as mentioned in these rules.

(4) Permissions and license for advertisement shall not ordinarily be refused if they are in conformity with these rules, and are put up from the surroundings at the buildings unless if the same abstracts the light or ventilation or obstructions to the residents around or if the residents are not obstructed for movement of vehicles and parking of the same building/ premises. The competent authority, may give reasons to be recorded in writing, in case of refusing the permission for advertisement.

(5) If the hoarding is not erected within 3 months, the permission granted shall stand revoked or cancelled. However, any agency including applicant herein may apply a fresh by adopting the procedure laid down in this behalf.

(6) If a structure is found erected for purpose of the display of advertisement or a hoarding is erected or advertisement displayed without valid license, such hoarding or advertisement shall be liable to be removed without a notice to the agency and the agency shall also be liable to pay penalty as prescribed by the Corporation from time to time.

(7) The competent authority may, in his own discretion, and by an order in writing, regularize the installation of any hoarding that may have been installed without permission, by charging a compounding fee five times of chargeable fee provided such hoarding or advertisement is in accordance with the provisions of these rules.

(8) Advertising Panel with proper ad widening usage, the panel may be erected at that place with the permission of the competent type. Competent community producers will be fruitful, rearranging or replacing their hoarding. The applicant /agency will not claim any damages. The following advertisements by the competent authority regarding the permission to replace the panel. Transfer can be granted after fulfillment of required documents and if no case is pending in any court. The advertiser will be responsible for the cost of moving the boards.

(9) The new rules will not apply retrospectively.

4. Advertisement for which no permission is required:— The following types of advertisements excluding illuminated advertisements and sky-signs, are not required to obtain permission from Competent authority :—

(a) Advertisements displayed within premises not visible from the road.

(b) Advertisement relating to business of the railways, state transport and displayed within the railways, state transport premises, but not in front of any road.

(c) Advertisements displayed on or upon business premises relating to trade or business carried on within the premises.

(d) Advertisements displayed on or upon any premises relating to the sale or letting of the premises or of any effects therein.

5. Restriction for display of the hoarding or advertisement:—

(a) No illuminated hoarding or advertisement shall be permitted having high intensity focusing on the eyes of the driver.

(b) No hoarding shall be permitted at intersection within a distance of 25 meters, in front or ahead of the stop-line of its approach road that is facing the visibility of hoarding's display erected from ground level.

(c) No hoarding or advertisement shall be permitted in the public open space which includes public recreation grounds, playgrounds, parks and gardens etc.

(d) No mobile hoarding or advertisement will be permitted on any public road.

(e) No hoarding or advertisement shall be permitted on buildings of archaeological, historical, architectural, aesthetical, inherited and heritage importance.

(f) No hoarding or advertisement shall be permitted in river bed, lakes, canals and water bodies.

(g) No hoarding or advertisement shall be permitted inside mangroves, creek or sea of High Tide Line (HTL). (As per CRZ guidelines)

(h) Advertising boards should not exceed 20 feet on the floor / terrace/parapet of the building

(i) In case of illuminated or neon-sign hoardings or advertisement, following restrictions should be observed:—

(*i*) The level of luminance should not exceed a source limit of 1 cd/cm square. Illumination shall not be continued after 11-00 pm.

(*ii*) The neon-signs in residential premises should not be flickering.

(*iii*) Neon-signs should be put off by 11-00 p.m.

(*iv*) No video or moving digital advertisements will be allowed. LED displays etc. should be still only. Changing of images after minimum 10 seconds will only be permissible.

(*v*) LED display panels should not be allowed to be erected without the permission of the Department of Electricity (Maharashtra State Electricity Department) and the concerned Traffic Police Department.

(j) No hoarding shall be permitted around Traffic Islands and signal junctions within a distance of 25 meters, in front/ ahead of the stop-line of its approach road that is facing the visibility of hoarding's display erected from ground level.

(k) Advertising boards (hoardings) will not be allowed if there are complaints from residents that they may interfere with the lighting or ventilation.

(l) No hoardings or advertisement shall be permitted on the walls other than dead walls of any building except wrap up neon or digital advertisements, subject to other provisions of these rules and the Act.

(m) No diesel generators sets will be allowed to illuminate hoardings or advertisement as these create noise and air pollutions.

(n) No hoardings or advertisement shall be erected to a height exceeding 40 feet above the road level of the road from where the advertisement hoarding is visible.

(o) There shall be no hoarding or advertisement on footpath or Public rood.

(p) No hoarding or advertisement shall be projected on a public road where there is no footpath.

(q) No hoardings or advertisement shall be permitted one above another which are not in accordance with the provisions of these rules.

(r) Display of advertisement by means of wall painting shall not be permitted.

(s) Clubbing of the hoardings or advertisement shall not be allowed which are not in accordance with the provisions of these rules.

(t) Hoardings or advertisement shall also not be permitted in the following conditions:—

(i) Any hoarding or advertisement erected in such manner and at such places, which will

cause obstruction or interference with the visibility of approaching, merging, or intersecting traffic.

(ii) The hoarding or advertisement which would obstruct the vision of the sea, sunrise or sunset from a location designated for such vision.

(iii) The building, which does not have structural stability certificate.

(iv) The building, where action under the Act or under the Maharashtra Regional and Town Planning Act, 1966 is pending either at Municipal Corporation level or in a court of law or the owner of the building has been issued with a stop work notice under the said Acts.

(v) The building, which has been declared dangerous (partly or fully) or has been issued with a notice under the Act.

(vi) An advertisement which is likely to offend public moral and decency will not be permitted. If the Commissioner is satisfied that the contents of display thereof violates norms of public morality and decency, the agency shall forthwith remove the display, after receipt of such intimation in writing. (Legal action will be taken as per the penal code).

(vii) An advertisement which is in such form as it will obstruct the path of pedestrians and obstruct their visibility.

(viii) An advertisement which will obstruct the visibility of any existing advertisement.

(ix) Any individual or company who puts up advertisement or display on hoardings without prior permission from the licensor shall be liable for action.

6. Sizes of Hoardings :— (1) The standard size of the hoarding boards shall be as follows:—

(i) 10 feet x 20 feet

(ii) 20 feet x 10 feet

(iii) 20 feet x 20 feet

(iv) 20 feet x 30 feet

(v) 25 feet x 25 feet

(vi) 30 feet x 20 feet

(vii) 30 feet x 30 feet

(viii) 40 feet x 10 feet

(ix) 40 feet x 20 feet

(x) 40 feet x 30 feet

(xi) 30 feet x 15 feet

Provided that, the competent authority may allow an advertisement of a different size, in case of advertisement on.—

(i) Dead wall,

(ii) Entrance of subways,

(iii) Railings on an over-bridge and such other riches of odd size as well as on floating boards, floats, vessels and vehicles.

(2) Advertising boards larger than the prescribed size will not be allowed.

(3) No hoarding shall be erected to a height exceeding 40 fit above the road level of the road from where the advertisement hoarding is visible. The lower base or the bottom of hoarding shall be at height not less than 10 feet from the surface of the below.

(4) The maximum height of the hoarding erected on the terrace of a building shall not be more

than (Leaving the floor suit) 20 feet. Also the width can be kept according to the available space. However, in this regard, it will be mandatory for the advertiser to provide the stability certificate of the Municipal Licensed Structural Engineer/Architect registered with the Corporation. In case of any mishap, the entire responsibility lies with the concerned advertiser, Government/Municipal licensed structural engineer /architect and senior authority of the Corporation. This rule will not apply to hoardings that exist before this rule.

(5) No Hoarding shall exceed the boundary line of the plot on which it is erected.

(6) This duration of such stability certificate will be at least 3 years.

(7) The lower bottom of the hoarding board shall not be at a height less than 10 feet meters.

(8) No hoarding or advertisement on the ground or on the building shall be permitted within a distance of 25 meters from the stop-line i.e. in front or ahead of the approach road on which the traffic faces the visibility of hoarding or advertisement display.

(9) Sandwich (back to back) and ('V' shape) hoarding having standard size can be permitted.

(10) The structural framework supporting advertisement board shall not be outsized compared, Any incremental deviation shall be deemed to be an increase in the size of the advertisement board against norms and breach of the terms and conditions of the license.

(11) Existing hoardings of non standard sizes which are permitted prior to these rules shall be given a grace period of six months to rectify will be eligible for the renewal of license and the existing hoardings.(As per rule 3(2)(a)(b)).

(12) Non lit or backlit advertisement boards, of suitable size decided by competent authority, on top and at the rear side of the Bus Queue shelters can be permitted. However, the advertiser will have to pay additional charges or premium as decided by the Corporation.

(13) Construction of Fence may be allowed as non lit special advertising structure, temporary in nature, which will be of non-standard advertising field, subject to height restriction of 10 feet from the ground.

(14) Kiosks advertisements displaying on electric poles, etc. shall be a standard size of 3 feet width x 4 feet height all over the city and bottom clearance of 14 feet from the ground.

7. Structural design, erection of the hoarding :— The design or erection of the hoarding shall be aesthetically designed and strictly as per the structural plan approved by a Licensed Structural Engineer. The size of the hoarding permitted will include appropriate frame on all sides to make hoarding look aesthetically beautiful. All poles and back of hoardings will be aesthetically covered. The structures of all hoardings along with their support and the rear side of the hoarding will be painted in the dark green enamel paint at least twice in a year.

8. Structural stability of hoarding :— (a) Any hoarding shall be allowed to erect on a building, if it has been examined from the angle of the Structural Stability and a Certificate of such structural stability and a Certificate of such structural stability from the Government or Corporation licensed Structural Engineer is produced.

(b) The Agency will have to provide the necessary insurance for liability arising out of an unforeseen accident due to hoarding.

(c) Responsibility for all unforeseen accidents arising out of boards should be determined by the competent authority concerned with due diligence. In such a case, if any question arises regarding the strength of the relevant board, the relevant agency will remain responsible.

9. Permissible Colours of Advertisement :— No advertisement sign shall be placed in the area where the colour of signal used on the advertisement sign, the traffic signal signs and the red, yellow and green colors on the signage which are similar to the traffic signal will not be clearly obstructed.

10. Maximum Height of the Hoarding Board :— (a) When erected on the ground maximum

height *i.e.* top of the hoarding board shall not be more than 40 feet from the surface of the ground below it including the bottom clearance.

(b) When erected on terrace of a building, the maximum height of the hoarding board shall not be more than 20 ft. from the terrace level including the bottom clearance. It shall be further subject to the height restrictions imposed by Airport Authority of India within its landing and takeoff operational area.

(c) When erected on the ground for the visibility from a bridge or a flyover the maximum height *i.e.* top of the hoarding board shall not be more than 40 feet from the road level of the bridge or flyover from where the advertisement hoarding is visible.

11. Minimum distance between two Hoardings :— (a) The minimum distance between two roadside panels should not be less than 1 meters. This rules will not apply retrospectively.

(b) Distance between two hoardings on ground on the same side of the road alignment shall be minimum 1 meters. This distance will be measured from the outer edge of the hoarding frame. The distance criteria shall be applicable for hoarding on ground to ground. This criterion will not be applicable for existing hoardings/advertisement boards etc. and for those boards erected by Municipal Corporation on land/road/footpath/other properties of Municipal Corporation, erected for display of civic messages, directional signage etc. for the benefit of public at large.

(c) In case of sandwich hoarding (back to back) and 'one above the other hoarding' the minimum distance norm shall not be applicable.

12. Projection of Hoardings :— (a) Hoarding structure on the terrace of built up structure or building shall not be allowed to project not more than 1 meter each on left & right side of the hoarding, in the interest of public safety, beyond the building line.

(b) Hoardings on open ground shall not be permitted to project over the carriageway of the road line if there is no footpath.

(c) Hoardings on open ground shall not be permitted to project over footpath.

13. Hoardings on Railway Premises – (a) Advertisement set up in the railway premises or stations or falling in the following categories shall be regulated under these rules :—

(*i*) Advertisement or Wall Painting set up by the railways on railway premises or stations (even if relating to their business) visible from or fronting any street, and

(*ii*) Advertisement or Wall Painting set up by private or non-railways agencies on railway premises, station or land visible from or fronting any street.

(b) For permissions of hoarding on railway premises, the agency must apply to the Competent authorities in Municipal Corporation in the prescribed manner, after obtaining, No Objection Certificate from the railway authorities.

(c) All the advertisement hoardings, permitted by railway authorities in their premises, shall be as per provisions in these rules for getting No Objection Certificate or permission from the Corporation.

(d) The demand notices for advertisement fees shall be sent to the concerned advertisement agency as per schedule of the Corporation. The concerned railway authorities shall provide the names of agency, location, size, period allotted and all other details of hoardings on their premises.

(e) Responsibility of removal of hoarding as per specific direction of any Hon'ble Courts or when hoarding is not permitted by Corporation shall, however, lie upon the railway authority.

14. Hoardings On The Premises Of Other Public Authorities :— (a) Agencies desirous to erect hoardings on the land or premises of other public authorities, whether government, semi-government, viz. International Air-Port Authority of India, Defence Ministry, public sector Undertakings etc. have to obtain a valid permit or No Objection Certificate from the concerned Authority and abide by the norms and regulations of these rules.

(b) The demand notices for advertisement fees shall be sent to the concerned advertising agencies as per schedule of the Corporation. The concerned authorities shall provide the names of agencies, location, size, period and all other details of the hoardings on their premises.

15. Special Norms For Display Of Advertisements By Floating Balloons :— Permission for illuminated or non-illuminated advertisements by means of floating balloons can be granted subject to the compliance of conditions as follows ;

(a) The agency shall display the balloon in such a manner that does not interfere with or obstruct other displays of advertisements.

(b) The agency shall make all the necessary arrangements for watching the balloon for any emergency during the display of the said advertisement by means of balloon.

(c) The agency shall produce No Objection Certificate from the Civil Aviation Department of the Government of India, wherever necessary and shall observe all its rules and regulations.

(d) The agency shall be liable to pay damages for any accident or any injury which may be caused to any property or person by reason of keeping the said balloon or the material, gas or any device used in respect thereof or by reason of the fall or otherwise of the said balloon or any part thereof due to storm, faulty construction, negligence, accident or any other cause whatsoever.

16. Special Norms For Display Of Advertisement On Business Premises :— The advertisement, such as illuminated Glow sign boxes and illuminated or neon-sign name boards on the business premises, shall be permitted and regularized as per the provisions laid down in Act and these rules. Permission for display of advertisement, such as Glow sign boxes and illuminated or neon-sign name boards on the business premises, can be granted subject to the compliance of the conditions mentioned below and also subject to compliance of Part-X- signs and outdoor display structure of National Building Code. Exceptions can also be made in respect of multiple advertisements on big size boards on malls, big bazaars, shopping centers, hospitals, banks, cinema theatres. etc.:—

(a) No illuminated sign in red, amber or green colors shall be erected or maintained within a horizontal distance of 10 meters of any illuminated traffic sign. All advertising signs illuminated by light other than a white light at a height of less than two storey's or 6 meter above the footpath, whichever be the greater height, shall be so displayed that it does not interfere with any sign or signal of traffic control.

(b) No person shall erect any sign which is of such intense illumination as to disturb the residents in adjacent or nearby residential buildings. Not with standing any permission given for such erection, any such sign which after erection is, in the opinion of the authority, of such intense illumination as it disturbs the occupants of adjacent or nearby buildings, shall on the order of the authority, be suitably altered or removed by the owner of the site concerned within such reasonable period as the authority may specify.

(c) No electric sign other than those necessary in the opinion of the authority in the interest of public amenity, health and safety, shall be operated after 11.00 p.m.

(d) No ground sign shall be erected so as to obstruct free access to or egress from any building,

(e) No projecting sign or any part of its supports or framework shall project beyond the plot line / boundary line.

(f) On business premises advertisement related to products sold or services rendered only can be permitted.

17. Procedure For Obtaining Permission for new Advertisement :— (a) Any agency intending to take initial permission to erect any type of hoarding or an advertisement or sky-signs or balloons or kiosks etc. shall apply to the Competent Authority in the Form- A appended hereto, together with prescribed version fee per application form. After the competent authority verifies and approves the documents suitable for erection of the proposed hoarding /advertisement, the corporation will issue the challan of license fee to the agency. It is mandatory for the agency to pay it within 15 days. Once the erection of the approve structure is over then Corporation will issue the sanketik

Number /Code Number to the agency. The competent officer of the corporation would inspect it and gives its approval letter. After erection of structure and putting up of the Sanketik Number /Code Number the competent authority would issue the license (From C) if any advertiser violates the corporation norms the notice would be issued to cancel such proposal.

(b) The application shall be accompanied by the following documents, namely :—

(i) No Objection Certificate (NOC) from the landlord of the land or building over which advertisement is proposed to be displayed.

(ii) If the land on which advertisement is to be displayed is given on lease by a public authority, viz. Corporation, Government, Port Trust, MHADA, MMRDA etc. No Objection Certificate from the lesser is also required.

(iii) In case of hoarding on the terrace of a building, No Objection Certificate from the General Body Co-operative Housing Society is necessary. In other cases, the No Objection Certificate from 2/3rd members of the building is necessary.

(iv) If the No Objection Certificate is from a Co-operative Housing Society, the certified copy of the Resolution duly passed in the General Body Meeting.

(v) Two copies of proposed hoarding location plan duly attested by the Structural Engineer.

(vi) Two copies of the design and colour scheme and sketch showing the exact location of the proposed site in question, including computer generated design image along with external lighting fixtures.

(vii) Two copies of 10"x 8" size photograph of the proposed site with marking of the proposed hoarding thereon.

(viii) Two copies of the location plan indicating presence of any trees or any other hoarding within 40 meters of the location along the same alignment and dimensions thereof. The details of the owners, if known, may be given.

(ix) No Objection Certificate from the office of Traffic department and Garden Department of the Corporation, if necessary.

(x) No Objection Certificate from the Civil Aviation Department of the Government of India wherever necessary.

(xi) The Structural design or plan, approved by a Licensed Structural Engineer.

(xii) The structural stability certificate, from Licensed Structural Engineer, of the building on which the advertisement is to be erected and the structural stability certificate of the hoarding structure.

(xiii) The Registration Certificate under the Maharashtra Shops and Establishments (Regulation of Employment and Conditions of Service) Act, 2017 and General Service Tax Certificate.

18. Documents to be submitted with Application for permission of advertisements on business premises by way of illuminated glow sign, neon-sign, etc, :—

(a) Copy of the No Objection Certificate of the business premises or any other document regarding legal and physical possession of the premises or copy of the Registration Certificate under Maharashtra Shops and Establishments (Regulation of Employment and Conditions of Service) Act, 2017.

(b) Sketch of the advertisement board with dimensions and details of matter to be displayed.

19. Application for temporary advertisement licenses :— (a) The application for temporary advertisement permissions such as Road Show, Building Wraps, advertisement ballon, arches or any other display etc. should ordinarily be made in the prescribed form (Form A) to the Competent Authority together with the processing fees of with prescribed version fee per application and the

security deposit as prescribed by the Corporation from time to time. The locations for temporary advertisement will be decided by the Competent Authority. The temporary advertisement will not be permitted for not more than 3 days. The size will not exceed 6' width x3'height, 8' width x3' height or 8' width x 6' height. These temporary advertisements shall not obstruct the view of the existing hoardings or advertisements having valid license.

(b) The applicant shall arrange to remove the advertisement immediately after the function or purpose is over, which should normally not exceed 3 days. On receipt of such intimation, the amount of security deposit shall be refund, unless forfeited for breach of any condition.

(c) The scheduled fees charges should be levied on advertisements on mobile vehicles, stationary vehicles and bicycles.

20. Fees for advertisement licenses :— (a) As regards fixing of license fee, regulatory fee should be fixed by the Commissioner with the sanction of the Corporation u/s 386 (2) of Maharashtra Corporation Act 1949. The fee should not exceed the reasonable limit of expenses for issuing of license. The license fee for the advertisement shall be collected from the agencies as per the rate approved by the Corporation from time to time. The rate of license fee shall be revised every after 3 years taking into consideration the inflation rate. 10 days before the expiration of the permission of the agency will pay 6 months license fee in advance if the advertising board is in private place and 6 months rent and 6 months license fee in advance if it is on municipal land.

(b) If fees are not paid within the prescribed time, a composition amount equal to 10 percent of the license fee for delay up to 3 months and equal to 25 percent for delay of up to 6 months shall be payable. For delay beyond 6 months, the license shall be revoked.

(c) It shall be mandatory on the part of the agency to display a civic message as and when directed by the Competent Authority for a period of 15 days, provided the hoarding is vacant or would be vacant in near future, for which no fees shall be payable.

(d) At the time of renewal of advertisement license, the agency shall produce the license for taking endorsement of the competent authority and shall pay the requisite fees in cash, pay order , demand draft or e-payment. If payment is made by cheque, the license will be renewed only after realization of the cheque. If the security deposit on account of preservation of trees or projection over corporation footpath is forfeited in part or full, the shortfall cause by such forfeiture shall also be recouped before the license is renewed if not decided for revocation.

(e) To maintain, preserve and protect the existing trees up to a distance of 25 meters on corporation footpath in front of the hoarding facing the display of advertisement board and for faithful observance of this condition, at the time of initial / new permission, the agency will be required to deposit a sum of Rs.2500/- for every such existing trees as security deposit with corporation. If tree within 25 meter distance to be replanted then permission from Competent Authority is compulsory. For such replantation of tree, a cultivation fee per tree has to be paid Rs.2500/-.

(f) If advertising agency desires to prune the branches /trim the tree in front of the advertisement hoarding for better visibility, they shall obtain No Objection Certificate from the Garden Department. Concern authority of Municipal Corporation shall recover the schedule fees for such pruning of tress.

(g) The corporation will not allow the planting of tall trees in front of the existing advertising boards.

21. Fees and deposits for other advertisement licenses such as advertisement on business premises :— (a) On grant of new / initial sanction, the agency shall be liable to pay advertisement fees as prescribed by the Corporation in advance within 10 days from the date of sanction of the permission. The agency has to deposit a sum equal to one month's advertisement fees for faithful compliance of the terms and conditions of the license, within ten days from the date of grant of license. If the deposit is forfeited in part or in full for breach of any terms and conditions, the resultant shortfall in deposit shall be recouped within 15 days. Renewal of such license shall be done in advance within 10 days before expiry of license.

(*b*) In case of temporary licenses such as wraps, balloons, inflatable advertisements, road shows, display by political parties, religious or educational institutions or commercial establishments, the agency should pay the fees and deposits, as decided by the Corporation, immediately upon the grant of the said permission.

22. Duties and responsibilities of license holder agency .— (*a*) The license holder shall ensure that the structure and the advertisement board are aesthetically designed, framed and properly maintained at all times. Further, the hoarding structure and back side of hoarding shall be painted with dark green enamel paint.

(*b*) The license holder must ensure that advertisements of obscene or ostentatious nature or any other offensive message are not allowed to be displayed. Also, no offensive messages or advertisements related to tobacco products or alcohol related advertisements will be displayed on the boards directly or similarly(As defined in the Indian Penal Code).

(*c*) The agency displaying advertisement through hoardings shall display or affix his nameplate of appropriate size and serial number allotted to the hoarding at the corner of the hoarding to facilitate the identification of the agency. The Agency shall also display the month and the year of expiry of the license.

(*d*) For an offense such as branch cutting, tree cutting, trimming and/or pruning, in addition to any penal action that may be initiated under Maharashtra (Urban Area) Preservation of Trees Act, 1975, the Competent Authority shall forfeit the deposit in part or full and in addition to that, the permission granted to the agency shall automatically stands revoke. Partial forfeiture of the security deposit for the second time shall also result in automatic cancellation of the permission in the case of any dangerous branches, trimming or cutting of such branches will require permission from competent authority.

(e) The license holder is prohibited to display any advertisement of liquor or tobacco and tobacco related products.

23. Renewal of advertisement licenses :— (a) The applicant agency has to apply for renewal of license every three years in the prescribed Form 'B' to the Competent Authority. After approval of renewal form, the demand notice for advertisement fees shall be sent to concerned person or agency by competent authority.

(*b*) Following are the documents to be submitted with the renewal application :—

(*i*) The no objection certificate from the property/ land owner or Municiple Corporation or the competent authority of public authority.

(*ii*) Structural Stability Certificate from any Licensed Structural Engineer.

(*iii*) Two copies of 10"x 8" photograph of the existing hoarding.

(*iv*) Copy of License (form C) issued by Municipal Corporation for advertising boards.

24. Transfer, Cancellation and Recovery of dues of licensee .—The hoarding or advertisement license can be transferred with the prior permission of Competent Authority and on payment of transfer fees as prescribed by the Corporation from time to time, subject to the following :—

(*a*) Consent in writing from the agency *i.e.* the holder of the permission or license and the land owning authority or Co-operative Society,

(*b*) In case of legal transfer, death certificate of the original owner and proof of legal succession or legal heir and no objection certificate from other legal heirs,

(*c*) Affidavit indemnifying the Commissioner for all other clamant,

(*d*) In case of transfer through sale, with the sale document the no objection certificate from the seller and indemnity bond from purchaser, indemnifying Corporation from all claims,

(*e*) Cancellation of License.—

(*i*) In case of cancellation of License, the agency will apply to the competent authority.

(*ii*) The concerned authority will inspect, scrutinize the said hoarding and collect the dues if any. And accordingly will complete the cancellation procedure.

(*iii*) All the deposits of the license holder will be refunded by the competent authority as per conditions.

(*f*) Recovery of Dues :—

(*i*) If the licensee is reluctant or avoiding to pay the dues the competent authority shall have full rights to recover the dues from the property of licensee. if any other fee or license fee of the agency is outstanding and agency is unable to pay or evade it, the Municipal Commissioner has the power to recover the fee from the property of the agency or by confiscation.

(*ii*) In case of the dues / arrears of the licensee, the competent authority shall not grant any renewal, new permission and also their names will be put in black list for further business.

25. Procedure for disposal of applications.— *(a)* At the time of submission of the application, a pre-scrutiny of the filled-in form and the accompanying documents would be made by the Competent Authority who is accepting the application. If the application is found complete in all respects, then only, the same shall be accepted along with the processing fees. Hence, applicants are advised to submit complete applications in all respects.

(*b*) Every application received shall be acknowledged and the decision thereon shall be communicated by the Competent Authority to the applicant in writing, within 15 days from the date of receipt of the application. If the decision on such application is not communicated to the applicant within the specified period, the permission shall be deemed to have been granted.

(*c*) On the permission being granted by Competent Authority, shall issue the license in Form-C.

(*d*) The initial permission for advertisement at a particular location may be granted for a period not exceeding three years and shall be renewed, subsequently. Then it was renewed every 3 years as per the rules.

(*e*) In case of any dispute/complaint with respect to the sanctioned hoarding/ advertisement, the competent authority shall serve a notice in writing. The aggrieved parties shall reply in 15 days. And accordingly, the competent authority will have to take the decision within one month.

26. Appellate Authorities.— (*a*) Appeal against the decisions taken by Assistant Commissioners, shall lie with the Deputy Municipal Commissioner.

(*b*) Appeal against the decisions taken by the Deputy Municipal Commissioner shall lie with the Additional Commissioner.

27. Procedure for appeal.— (*a*) An appeal must be filed, along with appeal fees as prescribed by the Corporation, within 30 days from the receipt of the orders of a lower authority or when the cause of action arose as the case may be.

(*b*) For sufficient cause, the Appellate authority at his discretion may condone delay of filing appeal up to 30 days.

(*c*) Appellate authority will as far as possible decide the appeal within 2 weeks.

(*d*) If the applicant simultaneously seeks redresses in a court of law for the same cause of action, the appeal shall stand automatically dismissed.

(*e*) During the pendency of appeal in any forum, the hoarding owner, license holder shall not display any advertisement on the alleged hoarding. During the pendency of suit, which is pending in the court, the licensee as well as the competent authority shall abide by the court orders.

28. If any change is to be made or in case any doubts about the interpretation of any provision in these rule or if any extensive policy changes are to be made, the decision of the State Government will be final.

29. Orders sanctioned by Hon'ble Supreme Court / Hon'ble High Court and other Courts shall prevail over these rules.

30. These rules will remain in force for 10 years or until the new rules come into force in the future, whichever comes first.

31. These rules will not apply retrospectively.

32. The advertiser / agency as well as the competent authority shall be bound to comply with the provisions of the Maharashtra Municipal Corporation Act, 1949, the Maharashtra Property Prevention Act, 1995 and other relevant Acts, Rules, Regulations and Guidelines.

33. While placing such advertisement, it will be mandatory for the concerned agency and the concerned authority to ensure that the traffic and the surrounding area will not be disturbed and no mishap will be caused due to the structure of the advertisement. The agency will be responsible for any loss of life / property due to any accident due to the structure of the advertisement.

34. It will be mandatory for the concerned agency and competent authority to ensure that the premises will not be tarnished due to advertisement.

35. To save paper and time, the entire procedure from start to finish and till the hoarding permit is alive shall be one window online process like all application, payment and its further correspondence will be done online.

Form A

Application Form

[*See* rule 17]

(*See* section 244 in the MMC Act)

1. Name of Applicant : ______________________
2. Name of Agency : ______________________
3. Status : Proprietary firm/Company/Charitable Trust/Others
4. Address : ______________________

____

____

Telephone No. ____________ Fax ____________

5. Medium of advertisements applied for : Illuminated/Non Illuminated.
6. Form of Advertisement : Temporary/Non-temporary
7. Nature of advertisement applied : ______________________
8. Are you applying for display of free banner? : Yes/No

If yes :

(*a*) Purpose : Academic/religious/public awareness/health/political/others.

(*b*) Peroid : From ____________ to ____________

(*c*) Location : Single/Multiple :

If multiple:

No. of Locations :

(*d*) Text of the message on free banner : ____________

(*e*) Indicate the category of Civic message you propose to carry :

(*g*) Whether photocopy of Trust Registration attached : Yes/No

9. Dimensions :

Dimensions	In tt/sq.ft.	In ftr./sq.mtr.
Length		
Width		
Total Area		
Height		

10. Site Location :

Name of the Road drawing visibility :

- Width of the Road :
- No. of hoarding located within 25 mtr. :
- No. of trees within 25 mtr. on either side :

- Whether trees are required to cut : Yes / No

11. Name of the Landlord :

12. NOC of the Landlord submitted : Yes / No

13. Whether documents submitted as per rule 17 (b) : Yes / No

I have read carefully the provision of Maharashtra Municipal Corporations (regulating and control the display of sky-signs and advertisement) Rules, 2022 on above and have complied all the conditions. I accept, that, in the event the information submitted by me is found false, I am liable for all such penal actions as prescribed under the law.

Date:

Signature of the Applicant

Designation :

FOR OFFICE USE ONLY :

Whether the application is complete as per rule 28 of the Maharashtra Municipal Corporations (regulating and control the display of sky-signs and advertisement) Rules, 2022 Yes / No

(*a*) Registration No.

(*b*) Processing fee :

(*c*) Deposit :

(*d*) Date of receipt of application :

(*e*) Call date :

Signature of the Competent Authority

Form B

[*See* rule 23]

Application form for Renewal

1. Name of applicant and address	:	
2. Details of Advertisement	:	
3. Place	:	
4. Sanctioned size and type	:	
5. Illuminated/Non illuminated	:	
6. Upto which date last renewal is done	:	
7. Next period of renewal	:	
8. Whether the property owner/has given no objection for further renewal of sanctioned hoarding.	:	

* Documents are submitted in accordance with Rule 23 (b) Yes / No

Date: Signature of Applicant

Form C

[*See* rule 28(e)]

(Section 244 of MMC Act)

License No.

M/s.. Res. ....

....is hereby authorized to erect Sky-sign as detailed below subject to the compliance of provision of the Maharashtra Municipal Corporations (regulating and control the display of sky-signs and advertisement) Rules, 2022 for the period from...................................to...

Nature of Sky-sign	Place of Sky-sign	Size and Area of Sky-sign	Period of Display	
			From	To

The Applicant has paid fee of Rs.................................... *vide* challan No. .... dated.....................as per rate prescribed by the Municipal Corporation.

Date:

Competent Authority

Municipal Corporation ________

ANNEXURE – I

SPECIFICATIONS FOR ERECTION OF HOARDINGS

(A) Introduction :

This annexure provides specifications and details relating to the erections of hoardings under Corporation jurisdiction.

(B) General :

(1) The hoardings should be maintained properly by providing the painting time to prevent corrosion. All joints should be checked periodically to ensure its safety.

(2) The display of the Corporation permission number and name of the advertisement company shall mandatorily be displayed in bold types. New Roman font. This letter should be 6" high in white color on black background.

(3) The erection of the hoarding should be done by machineries (erecting in equipments) wherever necessary and all precautionary measures will be taken to prevent any accident.

(4) The agency shall take all necessary precautions to prevent nuisance or inconvenience to vehicular and pedestrian traffic movement due to erection of the hoarding.

(C) Height Limitations and Size of the Hoarding Board :

(1) The top of the hoarding board should not be more than 40 feet's from the respective road or terrace level.

(D) Prevention of Nuisance and Pollution :

(1) The agency shall take necessary precautions to prevent any nuisance or inconveniences to the owners, tenants or occupants of adjacent properties and to the public in general and to prevent any damage to such properties and any pollution of stream and waterways.

(2) He shall make good at its cost and to the satisfaction of the Corporation, any damage to roads, paths, cross drainage works or public or private property whatsoever cost during the execution of the work.

(3) No hoarding shall be erected, flushed to any doors and/or windows of the building or adjoining building.

(4) After erection of hoarding, all waste or superfluous materials at the site shall be cleared by the agency.

(E) Structural Specification :

Design calculation shall be submitted along with working drawing from a practicing structural engineer, registered with the Corporation.

(F) Electrification :

The specification for the illumination of hoarding shall be done as per the guidelines provided by certified electrical consultant.

By order and in the name of the Governor of Maharashtra,

PRIYANKA CHHAPWALE-KULKARNI,
Deputy Secretary to Government.

ON BEHALF OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATION, PRINTED AND PUBLISHED BY DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE, PRINTED AT GOVERNMENT CENTRAL PRESS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004 AND PUBLISHED AT DIRECTORATE OF GOVERNMENT PRINTING, STATIONERY AND PUBLICATIONS, 21-A, NETAJI SUBHASH ROAD, CHARNI ROAD, MUMBAI 400 004. EDITOR : DIRECTOR, RUPENDRA DINESH MORE.

NAGPUR MUNICIPAL CORPORATION

Shri Chatrapati Shivaji Maharaj Administrative Building,
2nd floor, A-Wing, Mahanagar Palika Marg, Civil Lines, Nagpur-440001.

(SKYSIGN LICENCE DEPARTMENT)

SCHEDULE OF RATE w.e.f. FROM DT. 01.04.2023

(AS PER RESOLUTION NO. 107/NMC/ADMINISTRATOR, DT. 11.10.2024)

Sr. No.		Description	Scale of fees Per Month	New Rate
1	**a**	Advertisements on hoarding or wall posts or in the form of non-illuminated sky - signs.	For a space up to 1 sq. mtr.	**22.00**
			For every additional sq. mtr. or less	**22.00**
	b	If the above advertisements project over or across streets.	For every mtr.	**22.00**
	c	Advertisements fixed or suspended in streets or on footpaths in connection with the charitable or educational object for a period not exceeding fifteen days.	Rates as shown in item 1 (a)	
2	**a**	Advertisement fixed or suspended in streets or footpaths	For a space up to 1 Sq. mtr	**19.00**
			For every additional sq. mtr or less.	**19.00**
	b	If the above advertisements project over or across streets.	For every mtr.	**33.00**
	c	Advertisement hoarding standing blank "but bearing the name of the advertiser or with the announcement to be let displayed there on.	0.81 paisa per sq. mtr. Per month	**Delit**
3	**a**	Advertisement boards carried on vehicle	For a space up to 2 sq. mtr.	**44.00**
			For every additional sq. mtr or less.	**44.00**
	b	Loose poster which are posted or fixed on walls, roads or suspended in streets, etc.	3.5 rupee per poster irrespective or the size but such posters must bear facsimile of an officer authorized by the corporation in this behalf. Posters without facsimile will be treated as unauthorized. But posters posted on hoardings or wall posters shall be charged at rate shown in item no. l(a)	**Delit**
4		Illuminated advertisement boards carried on vehicle.	For a space up to 2 sq. mtr.	**78.50**
			For every additional 2 sq. mtr. or less	**78.50**
5		Advertisement boards carried by sandwich board men etc.	For each board not exceeding 1 sq. mtr.	**22.00**
			For every additional sq. mtr or less	**22.00**
6		Illuminated advertisement boards, etc carried by sandwich board men.	For each board not exceeding 1 sq. mtr	**44.00**
			For every additional sq. mtr. or less.	**44.00**
7	a	For fixed illuminated sky-signs and advertisements.	For a space up to 0.2 sq. mtr.	**12.50**
			For every additional 0.2 sq. mtr.	**12.50**
	b	Advertisements on hoarding or wall posts illuminated by different means.	Rate shown in item 7 (a) above	
8		For illuminated sky - signs and advertisements exhibited on screens by means of lantern, **NEON/LED,** slides or similar devices.	For a space to 0.5 sq. mtr	**88.00**
			For every additional 0.5 sq. mtr.	**88.00**

…. 2

Late Fee/Fine: - Under Maharashtra Municipal Corporation (Regulation and Control of display of Sky-signs and advertisement) Rules, 2022 and Resolution No. 175, Dt. 20.02.2018 of Nagpur Municipal Corporation, whoever commits a breach of any these laws/rules/conditions shall be punishable: With fine of Rs. 500/- for every day during which the breach continues after receipt of notice from the Municipal Commissioner to discontinue such breach. In case of pending dues towards license fee as per the above schedule, a composition amounts equal to 10 percent of the permit fee, ground rent for delay up to 3 months and equal to 25 percent for delay of up to 6 months shall be payable. For delay beyond 6 months**,** the NMC shall be at liberty to terminate the contract/permission/Licnce.

प्रपत्र "ब"

आकाशचिन्ह परवाना विभागात कार्यरत अधिकारी/कर्मचारी

अ. क्र.	अधिकारी/कर्मचारी संपुर्ण नांव	पदनाम	मुळ विभाग	कार्यरत विभाग	मोबाईल नंबर
	मिलींद मेश्राम	उपायुक्त (महसूल)	सामान्य प्रशासन विभाग	उपायुक्त (महसूल) आकाशचिन्ह परवाना विभाग	आकाशचिन्ह परवाना विभागाचे विभाग प्रमुख
१	श्री. जितेंद्र सिंह तोमर	कर निरीक्षक	आकाशचिन्ह परवाना विभाग	आकाशचिन्ह परवाना विभाग	आकाशचिन्ह परवाना विभागास प्राप्त होणारी सर्व प्रकरणे
२	श्री. चंद्रशेखर एम. बागल	वरिष्ठ लिपीक	सामान्य प्रशासन विभाग	आकाशचिन्ह परवाना विभाग	आकाशचिन्ह परवाना विभागास प्राप्त होणारी सर्व प्रकरणे
३	श्री. प्रविण गंगावणे	कनिष्ठ लिपीक	आकाशचिन्ह परवाना विभाग	आकाशचिन्ह परवाना विभाग	आवक जावक
४	श्रीमती वर्षा निमजे	कनिष्ठ लिपीक	आकाशचिन्ह परवाना विभाग	आकाशचिन्ह परवाना विभाग	आकाशचिन्ह परवाना विभागास प्राप्त होणारी सर्व प्रकरणे
५	श्री. श्रीनिवास अंबादे	मोहरीर	वस्तु सेवा कर विभाग	आकाशचिन्ह परवाना विभाग	रोख स्विकारणे

<u>प्रपत्र “क”</u>

आकाशचिन्ह परवाना विभाग

महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम चे कलम २४४ ची तरतुदीन्वये नागपूर महानगरपालिका क्षेत्रात कोणतेही आकाशचिन्ह जाहिरात (कोण्त्याही ईमारतीच्या खिडकीच्या आत प्रदर्शित केलेली, त्या जमिनीवर किंवा ईमारतीत चालविण्यात येत असलेल्या व्यापारासंबंधी किंवा धंद्यासंबंधी किंवा त्यामधील कोणत्याही मालाच्या विक्रिसंबंधी आकाशचिन्ह उभारणेकरीता, लावणेकरीता महाराष्ट्र शासन राजपत्र असाधारण भाग एक-अ-मध्य उप-विभाग, दिनांक ९ मे २०२२ अन्वये महानगरपालिका अधिनियम, [आकाशचिन्हे (स्काय साईन) व आकाशचिन्ह प्रदर्शित करण्याचे नियमन आणि नियंत्रण] नियम, २०२२ मधील महानगरपालिका क्षेत्रातील आकाश-चिन्हे (स्काय साईन) आणि जाहिरात प्रदर्शित करण्याचे नियमन आणि नियंत्रण नुसार आयुक्तांची लेखी परवानगी घेणे अनिवार्य आहे. सदर्हु नियमाचे अधीन राहुन जाहिरात विभागाचे कामकाज करण्यात येते.

अधिनियम व तरतुद	कर्तव्य व जवाबदारी
महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम सन १९४९ चे कलम २४४.	शहरातील निरनिराळ्या प्रकारच्या जाहिरात करणाऱ्या फलकांना व त्याचप्रमाणे नाम दर्शविणाऱ्या नाम फलकांना परवानगी परवानगी देणे.
महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम सन १९४९ चे कलम २४५.	अनधिकृत जाहिरात फलक ईत्यादी काढण्याबाबत कार्यवाही करणे.
महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम सन १९४९ चे कलम २४४.	शहरातील निरनिराळ्या प्रकारच्या जाहिरात करणाऱ्या फलकांना व त्याचप्रमाणे नाम दर्शविणाऱ्या नाम फलकांना परवानगी परवानगी देणे.

नागपूर शहर महानगरपालिका, नागपूर 26
सामान्य प्रशासन विभाग
क्रमांक.:साप्रवि/९३ /प्रशा/२०२३, दि. २८/१२/२०२३

आदेश :-

महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम, १९४९ चे कलम ४९, पोट कलम (१) तसेच कलम ६९ अन्वये मा. महानगरपालिका आयुक्त यांना अधिनियमांतर्गत असलेले अधिकार विभागातील कनिष्ठ अधिका-यांना प्रदान करण्याची तरतुद आहे. अकाशचिन्ह परवाना विभाग हे महानगरपालिकेचे मुख्य महसुल उत्पन्नाचे स्त्रोत असल्याने म.न.पा. मालकीच्या मालमत्तेवर जागेचे भाडे, शुल्क आणि नागपूर महानगरपालिकेच्या अधिकार क्षेत्रातील जाहिरात फलकांचे शुल्क व संकलन, नियंत्रण सक्षमपणे जलदगतीने होण्याच्या दृष्टीने खालील प्रमाणे उपायुक्त (महसुल), सहाय्यक आयुक्त (अकाशचिन्ह परवाना विभाग), सहाय्यक आयुक्त झोन १ ते १०, कनिष्ठ अभियंता, स्थापत्य अभियांत्रीकी सहाय्यक, निरिक्षक, कनिष्ठ निरिक्षक, वरिष्ठ लिपीक यांना काहि अधिकार या आदेशान्वये प्रत्यायोजीत करण्यात येत आहे.

अ. क्र.	महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम	कामाचे स्वरूप	अधिकार प्रदान केलेल्या अधिका-यांचे पद
१	अधिनियम कलम २४४	नागपूर महानगरपालिकेच्या अधिकार क्षेत्रात महाराष्ट्र महानगरपालिका (आकाश-चिन्हे (स्काय साईन) आणि जाहिरात प्रदर्शित करण्याचे नियमन आणि नियंत्रण) नियम २०२२ मधील तरतुदींनुसार खाजगी मालमत्तेवर **स्थायी** आकाशचिन्ह उभारुन जाहिरात प्रदर्शित करण्याचे अधिकार एजेन्सींना प्रदान करणे बाबत कार्यवाही करणे.	अति. आयुक्त (शहर)
२	अधिनियम कलम २४५	कोणत्याही जमिनीच्या, ईमारतीच्या भिंतीच्या जाहिराती फलकाच्या किंवा बांधकामाच्या मालकास किंवा भोगवटदारास अशा जमिनीवरील, ईमारतीवरील, भिंतीवरील, **स्थायी** जाहिरात फलकावरील किंवा बांधकामावरील कोणतीही जाहिरात अशा नोटीशीत विनिर्दिष्टी केलेल्या कालावधीच्या आत खाली उतरविण्याची किंवा काढुन टाकण्या विषयी फर्मावणे.	उप आयुक्त (महसुल)
३	अधिनियम कलम २४४	नागपूर महानगरपालिकेच्या अधिकार क्षेत्रात महाराष्ट्र महानगरपालिका (आकाश-चिन्हे (स्काय साईन) आणि जाहिरात प्रदर्शित करण्याचे नियमन आणि नियंत्रण) नियम २०२२ मधील तरतुदींनुसार **अस्थायी/तात्पुरते** स्वरूपाचे आकाशचिन्ह फलक उभारुन जाहिरात प्रदर्शित करण्याचे अधिकार प्रदान करणे.	सहाय्यक आयुक्त सबंधीत झोन
४	अधिनियम कलम २४५	कोणत्याही जमिनीच्या, ईमारतीच्या भिंतीच्या जाहिराती फलकाच्या किंवा इमला किंवा भोगवटदारास अशा जमिनीवरील, ईमारतीवरील, भिंतीवरील, **अस्थायी** जाहिरात फलकावरील किंवा बांधकामावरील कोणतीही अस्थायी/ तात्पुरते स्वरूपाचे जाहिरात अशा नोटीशीत विनिर्दिष्टी केलेल्या कालावधीच्या आत खाली उतरविण्याची किंवा काढुन टाकण्या विषयी फर्मावणे.	सहाय्यक आयुक्त सबंधीत झोन
५	अधिनियम कलम २४४	खाजगी/सार्वजनिक मालमत्तेवरील आकाशचिन्हे/जाहिरात करीता आकाशचिन्ह परवाना शुल्क/भु-भाडे/दंड व ईतर बाबतचे देयक वर (Invoice) स्वाक्षरी करणे.	सहा. आयुक्त, (कर/आकाशचिन्ह परवाना विभाग)
६	अधिनियम कलम २४५	वरिष्ठांचे मान्यतेउपरांत विना परवानगीने प्रदर्शित केलेल्या जाहिराती संदर्भात नोटीसवर स्वाक्षरी करणे.	कनिष्ठ अभियंता/निरक्षक/ स्था.अभि.साहा./कनिष्ठ निरिक्षक (अकाशचिन्ह परवाना विभाग)

....२

25

अ. क्र.	महाराष्ट्र महानगरपालिका अधिनियम	कामाचे स्वरूप	अन्वये अधिकार प्रदान केलेल्या अधिका-यांचे पद
७	अधिनियम कलम २४५	कलम २४४ च्या तरतुदिचे पालन न करता प्रदर्शित करण्यात आलेल्या **स्थायी** आकाशचिन्हे/ कोण्त्याही जाहिरातीवर वरिष्ठांचे मान्यते उपरांत जाहिरात उतरविण्याची किंवा काढण्याची कार्यवाही करणे.	निरिक्षक/कनिष्ठ निरिक्षक/ वरिष्ठ लिपीक (अकाशचिन्ह परवाना विभाग)
८	अधिनियम कलम २४५	सहा. आयुक्त (सबंधीत झोन) यांचे मान्यते उपरांत कलम २४४ च्या तरतुदिचे पालन न करता प्रदर्शित करण्यात आलेल्या (सबंधीत झोन)आकाशचिन्हे/ कोणत्याही जाहिराती / कमानी उतरविण्याची किंवा काढण्याची कार्यवाही करणे.	कनिष्ठ अभियंता/ निरक्षक/ स्था.अभि.साहा./कनिष्ठ निरिक्षक (सबंधीत झोन)

उपरोक्त आदेशाचे काटेकोरपणे अंमलबजावणी व्हावी.

टिप :-

१. धोरणानात्मक निर्णया संबंधी सर्व प्रस्ताव मा. आयुक्तांना सादर करावे.

२. धोरनात्मक निर्णया घेणेसंबंधीचे आणि महानगरपालिका/स्थायी समिती यांना सादर करावयाचे सर्व प्रस्ताव मा. आयुक्तांची मान्यता घेवूनच सादर करण्यात यावे.

३. वर निर्देशित अधिकारी-यांनी त्यांच्या अधिकारात जारी केलेल्या त्यांच्या आदेशामध्ये पुर्ननिरिक्षण अथवा पुर्नविलोकन करण्याचे अधिकार मा. आयुक्त राखीव ठेलेले आहे.

४. वर उल्लेखिलेल्या अधिकारांचा वापार आयुक्त समवर्ती रूपाने करतील.

(डॉ. अभिजीत चौधरी)
आयुक्त
महानगरपालिका, नागपूर

प्रत :-

१. उपायुक्त (महसुल), महानगरपालिका, नागपूर.
२. सहा. आयुक्त / वार्ड अधिकारी झोन क्र. १ ते १०, महानगरपालिका, नागपूर.

(प्रपत्र "ड")

आकाशचिन्ह परवाना विभागात कार्यरत अधिकारी/कर्मचाऱ्यांचे भ्रमणध्वनी

अ. क्र.	अधिकारी/कर्मचारी संपुर्ण नांव	पदनाम	मोबाईल नंबर
	मिलींद मेश्राम	उपायुक्त (महसूल)	९८२३३ ३०९३४
१	श्री. जितेंद्र सिंह तोमर	कर निरीक्षक	९९२३६ ९६३११
२	श्री. चंद्रशेखर एम. बागल	वरिष्ठ लिपीक	९९२३३ ८८९२२
३	श्री. प्रविण गंगावणे	कनिष्ठ लिपीक	८६२३० ४०३८६
४	श्रीमती वर्षा निमजे	कनिष्ठ लिपीक	९०९६० ८६३१७
५	श्री. श्रीनिवास अंबादे	मोहरीर	९६३७४ १३३२०